

Inhoudsopgave

Oud Neis juni 2022 (2)

Van de besturen 2
Wim Huijbrechts en John Mulder
Marie Elings, Dick Doeze Jager,
Rob Woldringh

iZi Travel 8
Marie Elings

Kees van Lent 9
John Mulder

**Het verhaal van boerderij
De Pinksterbloem** 19
Mienie Pinkster

Kasteel de Rode Toren 23
Wim Huijbrechts

Een nieuwe Lingebrug 29
Daan Viergever

**Over oude Oosterhoutse
Woorden** 33
Harrie Lamers

**Op zoek naar de kerkschuur
van Eimeren** 35
Gerrit Mentink en John Mulder

Van alles van vroeger.... 40
Dini Huijbers

Sponsors 41

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de besturen HKOSV en HKMB.

Colofon

Gezamenlijke uitgave van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken en de Historische Kring Midden-Betuwe

Website:

www.historischekringoosterhout.nl en
www.hkmb.nl

Samenstelling en redactie Oud Neis:

Redactie: Liesbeth Ruyten
Opmaak: Dini Huijbers
Omslag: Marlou Bervoets
Kopij aanleveren: oud.neis@kpnmail.nl

Bestuur Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.

John Mulder, voorzitter	Oosterhout
Dini Huijbers, secretaris	Slijk-Ewijk
Pieter Severijn, penningm.	Oosterhout
Marlou Bervoets	Lent
Frans Spaan	Oosterhout
Rob Woldringh	Oosterhout

Secretariaat HKOSV: Dini Huijbers

info@historischekringoosterhout.nl
06 36 56 53 85

Penningmeester HKOSV: Pieter Severijn
Banknr.: NL60 RABO 0139 8074 03

Bezoekadres: De Honsvoet 2, Oosterhout
Donderdag vanaf 20.00 uur

Bestuur Historische Kring Midden-Betuwe

Wim Huijbrechts, voorzitter	Andelst
Marie Elings, secretaris	Andelst
Ceciel Uitterhoeve, penningm.	Heteren
Anja van Rookhuijzen	Zetten
Ed Janssen	Hemmen
Dick Doeze Jager	Zetten

Secretariaat HKMB: Marie Elings

info@hkmb.nl
06 22 45 22 90

Penningmeester HKMB: Ceciel Uitterhoeve
Banknr.: NL10 INGB 0006 3342 31

Bezoekadres: Schweitzerpark 2a, Zetten
Dinsdag en donderdag van 10.00-12.00 uur

Van de besturen

Wim Huijbrechts (HKMB)

De samenwerking met onze zusterorganisatie HKOSV verloopt steeds in goede harmonie. Zo kunnen we terugkijken op een zeer geslaagde gezamenlijke excursie naar 's Hertogenbosch op 11 mei jl. Verderop in dit nummer staat een verslagje hiervan. Die samenwerkingsdag tussen Oosterhout en Zetten smaakt beslist naar meer. We hadden allemaal een fijne en gezellige dag en ook het weer werkte voor 100% mee.

Vlak daarvoor is op 8 mei een delegatie van beide historische kringen naar Geraardsbergen geweest (ook hiervan staat een artikel in dit blad) om de herdenkingen bij te wonen van de Betuwse evacuatie tijdens de vreselijke winter van 1944-1945.

Een ander heuglijk feit dat we dit jaar vieren is dat molen De Vink in Herveld 300 jaar bestaat (althans volgens de tekst op de kap van de molen). Onze historische kring is druk doende een mooi boek te maken (alweer samen met onze zusterclub HKOSV) over de veel langere geschiedenis van onze molen. Al in 1400 werd namelijk het recht op het bouwen van een molen en ook het gebruik van de wind gegund aan Frederik van der Eeze. De hogere adel had zich zelfs het gebruik van de wind toegeëigend. De bedoeling is dat het boek op Nationale Molendag 13 mei 2023 wordt aangeboden aan de wethouder van cultuur van de gemeente Overbetuwe.

Ik wens u allen een fijne, niet te hete of te droge zomer toe en hoop iedereen weer te mogen begroeten op onze eerste clubbijeenkomst op 20 september, zoals altijd op de derde dinsdag van de maand.

John Mulder (HKOSV)

De omslag van dit tweede nummer van Oud Neis is net als vorige keer weer in de kleuren van de vlag van Oekraïne en toont 'De bel voor de laatste ronde'. Kees van Lent, die twintig jaar geleden overleed, schilderde deze gouache in de jaren tachtig naar aanleiding van de Koude Oorlog. Voor ons staat het nu symbool voor de zorgelijke toestand in de wereld met de Russische inval in Oekraïne. We staan kort stil bij het veerhuis van Driel, waar Kees vandaan kwam en bij het vele werk dat hij voor onze kring deed, o.a. de uitgaven van onze boeken. De vervanging van de Lingebrug in Zetten door een nieuwe was aanleiding voor Daan Viergever om de geschiedenis van de twee bruggen over de Linge uit de doeken te doen. Mienie Pinkster uit Slijk-Ewijk verhaalt over haar alleraardigste hofstede, de Pinksterbloem. Het Oosterhoutse dialect bevatte volgens Harrie Lamers vroeger woorden die we nu niet meer kennen, zoals imt en weite. Lees en gij zult begrijpen. Wim Huijbrechts ging op zoek naar de plaats van het voormalige kasteel de Rode Toren in Heteren; Gerrit Mentink en ikzelf naar die van de voormalige schuurkerk in Eimeren. Tot slot laat Dini Huijbers ons genieten van het nodige lekkers uit de wonderpan. We zijn blij met de toenemende interesse van ondernemers om ons blad te sponsoren. We kunnen zo ons blad volledig in kleur uitgeven en dat drie keer per jaar. Met dank!

We feliciteren Dini Huijbers met haar koninklijke onderscheiding, namelijk lid in de Orde van Oranje Nassau. Marie Elings doet hierna verslag van deze feestelijke gebeurtenis. Ook verwelkomen we twee nieuwe bestuursleden, te weten Dick Doeze Jager in het bestuur van HKMB en Rob Woldringh in dat van HKOSV. Ze stellen zich hieronder aan u voor. Verder heeft Liesbeth Ruyten de redactie van Oud Neis ter hand genomen. Dini Huijbers doet als vanouds de opmaak en samenstelling. Het resultaat daarvan ligt voor u. De samenwerking met onze zustervereniging HKMB loopt lekker soepel. We zijn voor het eerst samen uit geweest: een busreis naar Den Bosch. Verder namen leden van beide verenigingen deel aan de gezamenlijke herdenking van de evacuatie naar Geraardsbergen en omgeving tijdens de oorlogshandelingen in 1944-45 (zie verslagen hieronder).

Grootse herdenking 75-jarig jubileum Betuwse evacuatie naar Geraardsbergen

Wim Huijbrechts

Eigenlijk zou in 2020 (dus 75 jaar na de oorlog) in Geraardsbergen feestelijk worden herdacht dat een deel van de Betuwse bevolking daar aan het eind van de oorlog was geëvacueerd, maar corona gooide roet in het eten. Op 8 mei 2022 kon eindelijk dit jubileum toch worden gevierd, waarbij onder meer een vertegenwoordiging van onze beide historische kringen aanwezig was.

Toen operatie Market Garden in september 1944 mislukte, staken de Duitsers de dijk bij Driel door om de Betuwe onder water te zetten en voor de geallieerden zo goed als onbegaanbaar te maken. Bevoorrading van de bevolking was niet meer goed mogelijk en bovendien kwam die nu letterlijk tussen twee vuren te zitten. Vanaf de heuvels op de Veluwezoom bestookten de Duitsers de geallieerde stellingen in de Betuwe met granaten en de geallieerden vuurden uiteraard terug.

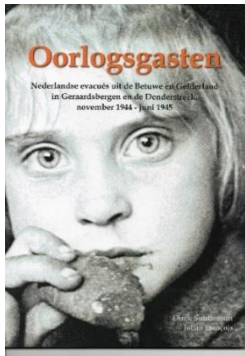
De legerleiding besloot daarop de bevolking te evacueren. Aanvankelijk konden mensen nog in het Maas-Waalse terecht, maar al gauw ontstond daar plaatsgebrek. Daarna werden de mensen geëvacueerd naar Tilburg en Breda, en toen het ook daar te vol werd ging men op zoek naar nog zuidelijker gelegen mogelijkheden. Zo kwam men in de Denderstreek terecht, ten zuidwesten van Brussel. Het gebied ligt net op de taalgrens. De meeste mensen spreken weliswaar Vlaams, en dan meestal een plaatselijk dialect daarvan, maar je hoort er ook veel Frans. De communicatie verliep daardoor aanvankelijk stroef. Voeg daarbij de cultuurverschillen en het verschil in geloof: de Belgen waren voornamelijk katholiek en de Betuwnaren vooral protestants. Tegenwoordig is dat misschien niet zo'n groot probleem, maar toen stonden die twee groepen vaak lijnrecht tegenover elkaar.

Uit de periode van de Eerste Wereldoorlog had men in België nog lijsten liggen met mogelijke opvangadressen en die lijsten ging men nu gebruiken. Ongeveer 10.000 Nederlanders (niet alleen Betuwnaren) werden vanwege oorlogshandelingen naar de omgeving van Geraardsbergen geëvacueerd. Daarvan kwamen er 511 uit Dodewaard en Hemmen, 1600 uit Zetten en

nog eens 1150 uit Herveld. Ook uit Valburg en Hien kwamen evacués. Eenmaal daar namen die "Ollanders" al snel het heft in eigen handen. Het eten deugde niet, dus er kwamen eigen gaarkeukens. Het onderwijs werd georganiseerd geheel volgens de toen geldende verzuiling: er moest bij wijze van spreken katholiek gerekend worden en ook protestants aardrijkskunde gegeven. Ook de godsdienstoefeningen werden in de landstaal voor eigen zuil gehouden. Maar hier vond men elkaar toch in het gebruik van de beperkte ruimte: dezelfde 'kerk' werd door beide geloven na elkaar gebruikt.

Bovendien ontstonden er al snel vriendschapsbanden met de Belgen. Toen men in mei 1945, na zes maanden in den vreemde, dan eindelijk weer naar huis kon, werd er menige traan gelaten en ook na de oorlog hebben veel families nog hun dankbaarheid kenbaar gemaakt en elkaar wederzijds bezocht. Ook de gemeentelijke overheden lieten zich bij jubilea niet onbetuigd. Zo zijn er op verschillende plaatsen monumenten opgericht (zie foto's), onder andere in Goferdinge, in Overboelare en in Geraardsbergen zelf.

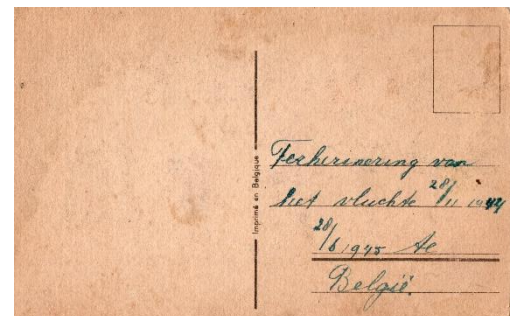
Op instigatie van de Historische Kring Midden-Betuwe heeft de gemeente Overbetuwe het initiatief genomen om ook de omliggende gemeenten bij de herdenking te betrekken. Er vond tevens overleg plaats met de gemeente Geraardsbergen. Dat heeft uiteindelijk geleid tot de gezamenlijke herdenking die plaatsvond op zondag 8 mei jongstleden. Vertegenwoordigd waren de gemeenten Overbetuwe en Lingewaard, die tevens de vertegenwoordiging van de gemeente Neder-Betuwe waarnamen. Naast bestuursleden van de Historische Kring Midden-Betuwe waren er ook twee bestuursleden van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg, e.o., bij de herdenkingen aanwezig. Speciaal moet Daan Viergever genoemd worden, die als enige aanwezige ooit de evacuatie heeft meegemaakt, weliswaar niet naar België maar naar Tilburg.

Het gemeentebestuur van Geraardsbergen heeft iedereen hartelijk en bijzonder gastvrij ontvangen. Samen hebben we een rondgang gemaakt langs de monumenten in Goferdinge, Overboelare en Geraardsbergen en er zijn kransen gelegd en toespraken gehouden. Na afloop was er een receptie in de Sint-Adriaansabdij, waar we kennis konden maken met de plaatselijk wereldberoemde mattentaart

onder het genot van een lokaal welbekende blonde pint.

Als herinnering kreeg elke Nederlandse deelnemer aan de herdenking het boekje 'Oorlogsgasten' mee, met herinneringen en foto's van de evacuatiетijd, geschreven door Dirck Surdiacourt en Johan François. Johan heeft veel verteld over de oorlogsherinneringen van zijn grootouders en kende ook diverse Nederlandse namen van evacuees. Ter afsluiting hebben we nog een bezoek gebracht aan de Manneken Pis-verzameling in het toeristisch infokantoor van Geraardsbergen (dat in tegenstelling tot Brussel beschikt over het oudste Mannekenbeeldje). Hier was ook een zeer tijdelijke (alleen dat weekend) tentoonstelling te zien over de evacuatiетijd.

Ansichtkaart die Mienie Pinkster kreeg ter herinnering aan haar evacuatie in Schendelbeke.

Familie Verweij uit Zetten was geëvacueerd bij familie Van Lierde in de IJsbroekstraat in Schendelbeke.

Centraal vooraan zoon Kees.

Foto uit 'Oorlogsgasten'

Excursie naar Den Bosch

Marie Elings

Op woensdag 11 mei was het dan zover: de twee historische verenigingen HKMB en HKOSV gingen samen op excursie naar Den Bosch, een experiment. Er hadden zich 56 mensen opgegeven voor een bezoekje aan museum het Zwanenbroedershuis en een boottochtje op de Binnendieze.

Onderweg naar Den Bosch vertelde John Mulder ons iets over wat hij zoal zag in het landschap waar we doorheen reden. Hoog gezeten in de bus konden wij alles goed volgen en zagen veel gele brem. Hieruit kun je afleiden op zandgrond te zijn, zo vertelde hij bijvoorbeeld. In Den Bosch aangekomen hadden we wel zin in een kopje koffie of thee met natuurlijk een Bossche bol erbij. Dit smaakte voortreffelijk. Hierna werden twee groepen gemaakt en we togen naar het museum respectievelijk de rondvaartbootjes.

Het Zwanenbroedershuis is gevestigd in een in 1847 in gebruik genomen neogotisch pand aan de Hinthamerstraat. Hier komen de leden van de Illustere Lieve Vrouwe Broederschap regelmatig samen, maar het is ook een museum, waar we kennis hebben gemaakt met de geschiedenis van de broederschap en haar veelzijdige collectie. Al tijdens de Reformatie gaven katholieken en protestanten in Den Bosch aan elkaar voor vol aan te zien. De oorspronkelijke katholieke organisatie werd omgebouwd tot een uniek samenwerkingsverband tussen de twee geloven, die elders recht tegenover elkaar stonden. Heel bijzonder dus en een schitterend voorbeeld van verbroedering voordat er van oecumene sprake was. Bovendien blijken de Zwanenbroeders nog springlevend en zijn ook enkele leden van het Koninklijk Huis lid van deze broederschap.

De boottocht op de Binnendieze werd extra leuk omdat we prachtig weer hadden. Binnendieze is de verzamelnaam voor het eeuwenoude stelsel van waterlopen binnen de muren van Den Bosch. Er zijn nogal wat huizen en zelfs een kerk over het water gebouwd; de vele togen gaven ons mooie doorkijkjes. Vanaf het water hadden we goed zicht op de bijzondere kenmerken van de achtergevels van dit beschermde stadsgebied.

Tussen deze twee activiteiten genoten we van de lunch met soep en broodjes in de Bossche Kelders. Ook de kroketten ontbraken niet. Aan het eind van de dag heeft menigeen een van de vele terrasjes gepikt die Den Bosch rijk is alvorens weer de bus in te gaan voor de thuisreis.

We mogen zeggen dat het experiment om samen - HKMB en HKOSV - op stap te gaan goed is gelukt.

Even voorstellen

Dick Doeze Jager

Mijn naam is Dick Doeze Jager en ik ben met ingang van 8 juni 2020 met mijn echtgenote Eppy vanuit de provincie Zeeland komen wonen in de Gieser Wildeman 32, 6671 HB Zetten. Een van de vorige maanden, nadat wij lid waren geworden van de Historische Kring, heeft mijn vrouw mij voorgesteld als bestuurslid van de Historische Kring Midden-Betuwe, waarop geen bezwaren zijn binnen gekomen, zodat het bestuur thans doende is een en ander met de Kamer van Koophandel te regelen.

Ik ben op 3 oktober 1938 in Elst geboren en op 4 december 1963 in Groningen gehuwd. Wij hebben tot september 1969 in Elst gewoond en hebben daar drie kinderen gekregen. Na mijn ulo in Nijmegen en middelbare handelsschool in Arnhem en vervolgens juridische opleiding in Utrecht heb ik, na het behalen van mijn bul, dienst gedaan op het kantongerecht in Nijmegen en Tiel, alsmede bij de rechtbank en het gerechtshof in Arnhem. Tijdens die periode ben ik achtereenvolgens werkzaam geweest op een notariuskantoor in Arnhem, een deurwaarderskantoor in Nijmegen, een advocatenkantoor in Arnhem en als laatste een deurwaarderskantoor in Tiel. Daarna ben ik met ingang van 1 oktober 1969 door koningin Juliana tot gerechtsdeurwaarder benoemd bij de arrondissementsrechtbank te Middelburg en het kantongerecht te Oostburg/Terneuzen, met standplaats Oostburg. Daar hebben wij 51 jaar gewoond en nog drie kinderen gekregen, zodat we in totaal zes kinderen hebben (vijf jongens en een meisje). Inmiddels hebben we ook nog elf kleinkinderen gekregen, te weten tien jongens en een meisje. Vervolgens ben ik per 1 november 2001 door koningin Beatrix eervol ontslagen en zijn wij na een aantal jaren van pensioen naar hier gekomen. Ik heb in de Zeeuwse tijd in achttien besturen gezeten, waaronder als voorzitter van de ondernemersvereniging in Oostburg.

Dat we vervolgens in Zetten zijn neergestreken komt vanwege het feit dat er in Elst nauwelijks een woning beschikbaar was, en omdat hier in de Midden-Betuwe mijn wortels van vaders kant liggen. Mijn grootmoeder Geertruida Elings kwam namelijk van Lakemond en mijn grootvader van Randwijk, terwijl mijn vader geboren is aan de Veldstraat 4 in Andelst, een huis met een rieten dak, dat nog steeds bestaat. In december 2021 waren we 58 jaar getrouwd, dus we hebben nog iets om naar uit te zien.

Even voorstellen

Rob Woldringh

Ik heet Rob Woldringh, ben 68 jaar oud en woon nu bijna vijf jaar in Oosterhout aan de Peperstraat. Ik heb in Utrecht geologie gestudeerd, maar dat had net zo goed archeologie of kunstgeschiedenis kunnen zijn. Ik ben echter vrijwel meteen na mijn afstuderen de IT in gerold, waar ik meer dan dertig jaar in werkzaam ben geweest. Archeologie is mijn grote hobby en bepaalt ook grotendeels mijn vakanties, voornamelijk rondom de Middellandse Zee. Maar ook schuw ik de bergen niet, waar ik mijn wandelmaatjes ongevraagd van geologische informatie voorzie.

Dat ik iets met geschiedenis heb is dus wel duidelijk. Dat ik vanuit Nijmegen naar Oosterhout verhuisde maakte dat ik op zoek ging naar de ontstaansgeschiedenis van mijn nieuwe omgeving en zo kwam de Historische Kring op mijn pad. Binnen het bestuur ga ik me voornamelijk bezig houden met de verwerking van archeologisch vondstmateriaal (soms wel vijftig

jaar geleden verzameld door leden van de kring). Daarvoor heb ik een samenwerkingsverband opgezet met de archeologievereniging AWN, afd. 16 Nijmegen e.o. Omdat ik daar als bestuurslid een aantal jaren heb gewerkt kwamen die contacten goed van pas en zijn we inmiddels gestart met onze werkgroep.

Daarnaast is het websitebeheer aan mij toe vertrouwd en gaan we de website actualiseren en de navigatie verbeteren.

Ook prijs ik mezelf gelukkig met het feit dat de recentelijk aan de Waaldijk gevonden Romeinse weg (en mogelijk ook het Romeins kanaal) pal onder mijn woning doorloopt, mooier kon het niet!

Onze Dini krijgt een lintje

Marie Elings

Op dinsdag 26 april kreeg Dini Huijbers, de secretaris van HKOSV, een koninklijke onderscheiding. Ze is sindsdien lid in de Orde van Oranje Nassau. John Mulder was - als medeaanvrager - natuurlijk aanwezig bij de uitreiking. De andere gelukkige aanwezig was ik.

Enkele weken voor dat heuglijke feit kwam John ons van de HKMB in het complot betrekken. We moesten Dini immers met een list naar de grote kerk in Elst zien te krijgen, waar de jaarlijkse uitreiking van de lintjes zou plaatsvinden. Op 26 april was toevallig onze periodieke Oud Neis-vergadering afgesproken. Dat kwam goed uit voor onze list omdat John haar zou ophalen om naar Zetten te gaan. Ik ving hen op bij ons docu-centrum met de mededeling dat we plotseling naar Onder de Toren in Elst moesten voor een afspraak met iemand van de gemeente over een lezing. Nogal verbaasd liet Dini zich meenemen naar Elst.

Langs de kerk lopend nam John haar met een smoes mee het voorportaal in. Op de vraag van Dini aan een gastvrouw of ze gebruik mocht maken van het toilet, zei deze mevrouw: "Ik ga even vragen of dat goed is." Commentaar van John: "Het moet niet gekker worden!". De gastvrouw kwam terug met Patricia Hoytink-Roubos, onze burgemeester. De burgemeester heette een verwonderde Dini van harte welkom en vertelde haar dat ze een lintje zou krijgen. Dit ontlokte Dini een paar traantjes ...

Hierna volgde het officiële gedeelte. De burgemeester begeleidde negen inwoners van Overbetuwe de feestelijk versierde Grote Kerk in voor de plechtigheid. Dini werd geëerd met een persoonlijke toespraak van de burgemeester, waarin haar verdiensten voor de gemeenschap werden genoemd. Vervolgens kreeg zij haar onderscheiding opgespeld en werd ze gefeliciteerd. Een bloemetje hoorde er natuurlijk ook bij. Het geheel werd opgeluisterd door liedjes van Dick van Altena.

Na het feliciteren van de gedecoreerden zijn we naar het dorpshuis van Slijk-Ewijk gegaan. Hier werd Dini nog eens in het zonnetje gezet en hebben we samen met haar en haar man Ralf geproost op deze bijzondere gebeurtenis.

Dini, van harte gefeliciteerd, je hebt het verdiend.

Nieuwe leden van HKOSV zijn:

de heren M. Kuiper en H. Lamers en mevrouw E. den Hartog.

Wie helpt ons een audiotour door Heteren maken?

Marie Elings

We zijn bezig, met hulp van ons lid Sander Heij, een “wandeling” te maken door Heteren. Sander woont al zijn hele leven in Heteren en heeft ons bij oude foto’s van alles verteld. De foto’s betreffen plaatselijke bezienswaardigheden en alle verhalen van Sander zijn opgeschreven.

Tot zover is het klaar, maar het zou leuk zijn als mensen deze wandeling ook daadwerkelijk kunnen lopen. Voor telefoon en tablet is er een app, izi.TRAVEL, waarmee cultuur- en erfgoedorganisaties hun verhalen tot leven kunnen brengen. Zo is er bij ons in de buurt de audiotour Oorlog en Vrede in Wageningen. Helaas is er over ons werkgebied nog niets.

Wat is de bedoeling?

We zoeken iemand die de wandeling door Heteren tot een aansprekende rondleiding/audiotour wil uploaden en beheren op de izi.TRAVEL-website (izi.travel/nl) door gebruik te maken van de afbeeldingen, video’s, audio en begeleidende teksten. Er is geen speciale technische kennis van programmering voor nodig. Verhalen vertellen moet gratis en gemakkelijk zijn voor iedereen en met izi.TRAVEL is alles direct beschikbaar voor miljoenen gebruikers op hun smartphone.

Wil je ons helpen? Of weet je iemand die een beetje handig is? Meld je aan bij Marie Elings: 06 22 45 22 90 of info@hkmb.nl.

Boerderij aan de Muskushouwsestraat

Michielverbeek - Eigen werk, CC BY-SA 4.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=102456820>

Kees van Lent: van Drielse veer naar de Alandshoeve in Oosterhout

John Mulder

Het is alweer twintig jaar geleden dat illustrator, vormgever en kunstschilder Kees van Lent op 2 augustus 2002 overleed. Hij woonde met zijn vrouw Nel Bente in de karakteristieke boerderij de Alandshoeve aan de Peperstraat 54 (afb. 3). Kees werd in 1920 geboren in het veerhuis van Driel. Zijn vader Arie Gijsbert pachtte het veer. Hij overleed in 1924 op slechts 34-jarige leeftijd. Kees was toen drie jaar en heeft zijn vader eigenlijk niet gekend. Onlangs verscheen een boek over Een geschiedenis van het Drielse veer (Busch, 2022) met onder andere informatie over de ouders en grootouders van Kees van Lent. Dat was voor mij aanleiding om nog eens in de geschiedenis van de voorouders van Kees te duiken, maar ook een goede gelegenheid om de relatie tussen Kees en onze Historische Kring op te halen.

*Afb 1 Kees van Lent in 1978
(beide foto's Bart van Lent)*

Afb. 2 Nel van Lent in ca. 2010

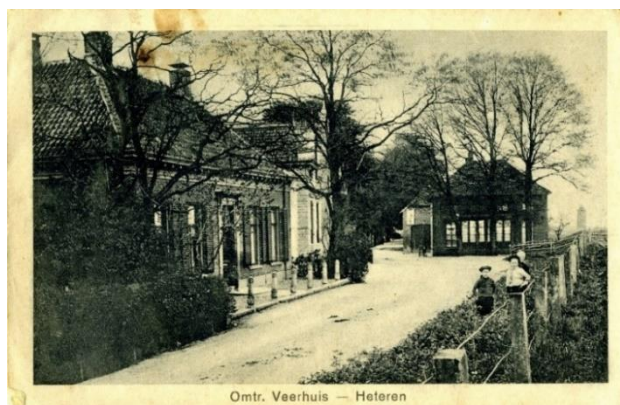
Afb. 3 De Alandshoeve aan de Peperstraat 54 (foto John Mulder)

Wouter en Arie van Lent, pachters van het Drielse veer (1909-1924)¹

Dit verhaal begint met een zekere Joseph Scheffer uit Doorwerth, die in september 1907 het Drielse veer kocht van de firma Van Holst uit Arnhem. De pachter van dit veer (van Driel naar Oosterbeek) was en bleef Hendrik van den Bosch tot aan zijn dood in 1908. Zijn vrouw Everdina Thomassen bleef in het veerhuis wonen tot de volgende pachter eind 1909 aan het werk ging. Dat was Wouter van Lent, grootvader van Wout en Kees van Lent. Wouter had al het voetveer in Heteren aan de Kastanjelaan in pacht (afb. 4a en 4b), waar hij voetgangers en fietsers overzette naar Heelsum. Wouter van Lent was getrouwd met Tonia Jacoba Penraat. Zij kregen vijf zonen (Wout, Arie Gijsbert, Hendrik, Cor en Pel(grom), en één dochter (Sien). Vader Wouter bleef voorlopig in Heteren wonen, terwijl moeder Tonia en zoon Arie Gijsbert naar het veerhuis in Driel verhuisden. Arie Gijsbert zou later het veerhuis in Driel van zijn moeder overnemen.

Afb. 4a Topografische kaart (1900)

Afb. 4b Ansichtkaart (vóór 1940) met het veerhuis van Heteren aan de Kastanjelaan

Arie Gijsbert van Lent werd geboren op 10 februari 1890. Hij trouwde op 8 mei 1918 met de 23-jarige Anna Willemijntje van Ooijen (31 juli 1894). Zijn broers Pel(grom) en Hendrik waren getuigen.

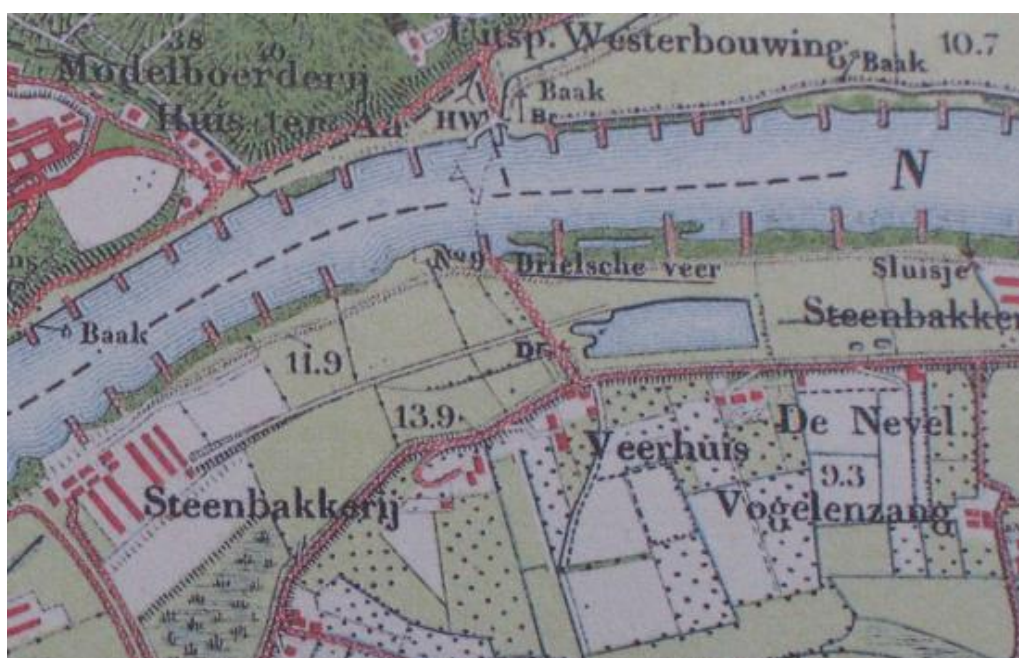
¹ Informatie komt uit *Een geschiedenis van het Drielse veer* (Busch, 2022), verder uit *Kees van Lent. Een mens met zorg* (Mulder en Van Lent, 1995) en uit *Geschilderde verhalen van Kees van Lent* (Mulder, 2013).

Arie Gijsbert en Anna kregen twee kinderen: Wouter (Woutje), geboren op 18 oktober 1918 en Cornelis (Corrie, later Cor en weer later Kees) op 5 juli 1920. Arie Gijsbert vervulde zijn militaire dienstplicht, ergens tussen 1910 en 1917 (afb. 5).

Joseph Scheffer verkocht in 1912 zowel het Drielse veer als het veerhuis (afb. 6a en 6b) en de uiterwaardgronden aan de heer Terwindt uit Nijmegen. Wouter van Lent bleef pachter.

Afb. 5 Arie Gijsbert van Lent als militair

Afb. 6a Topografische kaart (1900)

Afb. 6b Ansichtkaart (voor 1940) met daarop het veerhuis van Driel aan de Rijndijk

Begin 1910 vroeg Wouter van Lent toestemming bij de gemeente Heteren om vanuit het veerhuis alcoholhoudende drank te verkopen, wat werd toegestaan. In 1913 mocht hij de drankvergunning overzetten naar het Drielse veer. In dat jaar trok hij in bij zijn vrouw Tonia in het Drielse veerhuis. Wouter van Lent overleed op 59-jarige leeftijd op 17 juni 1917. De drankvergunning ging eerst over op zijn vrouw en een paar jaar later op zijn zoon Arie Gijsbert. Hij heeft er niet lang van kunnen profiteren. Op 26 april 1924 overleed Arie Gijsbert van Lent op 34-jarige leeftijd na een kortstondige ziekte.

Een nieuw leven begon aan de Halve Weg in Oosterhout

Anna en de kinderen verhuisden na de dood van Arie Gijsbert naar de boerderij van haar grootvader van Ooijen aan de Achterstraat aan het einde van 't Vlot in Driel. Anna hertrouwde op 12 november 1925 met Gerrit Jan Jansen. Zij verhuisden naar de Halve Weg in Oosterhout. Gerrit ('de Piegel') had daar een gemengd bedrijf en was fruithandelaar. Ze verbouwden de wachtkamer van het voormalige station van de Betuwse Stoomtramweg-Maatschappij tot café, waar Anna de scepter zwaaide (afb. 7, 8 en 9). Wout hielp zijn moeder in het café en zou de Halve Weg later overnemen. Cor (Kees) hielp zijn vader met het boerenwerk (afb. 10 en 11) en volgde de middelbare school voor de beeldende kunst en kunstnijverheid in Arnhem (later kunstacademie en nu onderdeel van ArtEZ). Cor veranderde zijn naam in Kees.

Afb. 7 Moeder Anna, stiefvader Gerrit Jansen, Kees en Wout van Lent

Afb. 8 De Halve Weg (nu brasserie 1910)

Afb. 9 Verhalen aan de stamtafel (Kees van Lent)

Afb. 10 Kees van Lent: hoog op de ladder

Afb. 11 Kees van Lent in de Dorpsstraat van Oosterhout

Kees van Lent in en na de oorlogsjaren

Kees solliciteerde in 1941 bij reclamebureau Snoek in Arnhem, waar hij werd aangenomen. Hij hield zich bezig met alle facetten van het drukwerk. Vanwege het gemengde bedrijf van zijn stiefvader Gerrit Jansen kreeg Kees een Ausweis voor de landbouw. Hij was daardoor aan de Halve Weg betrekkelijk veilig voor de Duitsers. Half september 1944 brak in onze streek de hel los. Operatie Market Garden leidde tot enorme gevechten tussen Duitsers en geallieerden. Kees zat er middenin. Vrouwen en kinderen werden geëvacueerd. Kees bleef met een flink aantal mannen in Oosterhout achter op het zogenoemde Manneneiland.

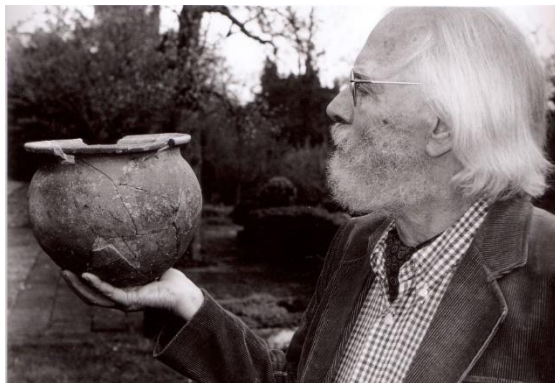
Afb. 12 Mannen van het Manneneiland met geheel links Kees van Lent en op de motor Wout

Na de bevrijding keerde Kees in 1946 terug naar zijn vorige werkgever reclamebureau Snoek. Daar leerde hij Nel Bente kennen. Ze trouwden op 23 mei 1950 en vestigden zich in Renkum in een huis aan de rand van het dorp. Hij vond werk bij drukkerij Vada in Wageningen. In 1951, 1953 en 1955 werden respectievelijk Arie, Bart en dochter Everlin geboren.

In 1956 begon Kees voor zichzelf. Ze lieten op Wageningen-Hoog een huis met atelier bouwen, waar vele grote bedrijven zoals AKU, KLM, Philips en Shell hem wisten te vinden. Kees illustreerde leer- en leesboeken voor uitgevers als Thieme, Wolters-Noordhoff en andere.

Terug naar Oosterhout

In 1978 keerden Kees en Nel terug naar het Betuwse Oosterhout, waar zij de karakteristieke boerderij de Alandshoeve aan de Peperstraat 54 hadden gekocht (afb. 3). Kees werd lid van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk e.o., die in 1979 werd opgericht. Hij ontwierp het logo (zie omslag Oud Neis). Op zaterdagen trok hij met de boor- en graafploeg (werkgroep Bodem en Archeologie) het veld in om onderzoek te doen naar het voormalige dorp Oosterhout (afb. 13 en 14).

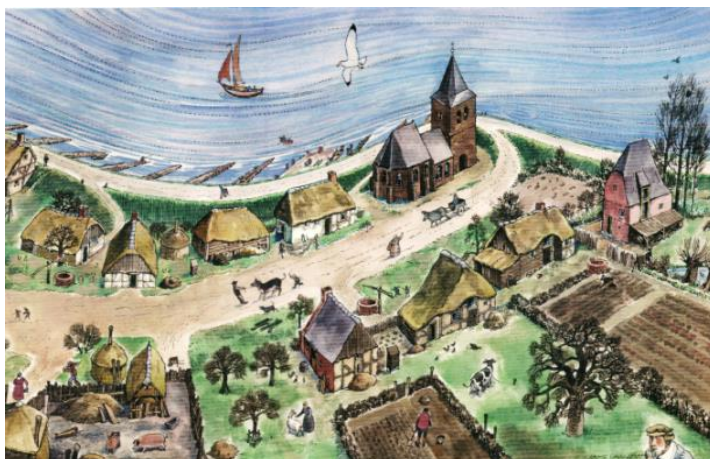

Afb. 13 Kees met een middeleeuwse pot, waarvan hij de scherven aan elkaar lijmd

Afb. 14 (rechts) Vier leden van de boorploeg in 1987: Ruud Donders, Kees van Lent, Frans Spaan en John Mulder (foto Bart van Lent)

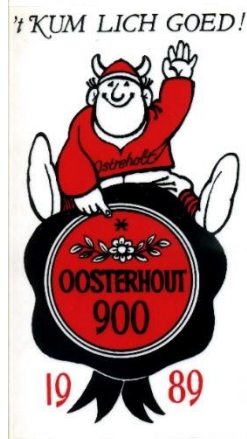

Na tien jaar onderzoek naar het verdwenen dorp Oosterhout verscheen in 1989 in het kader van Oosterhout 900 het boekje Van Ostreholt tot Oosterhout (Ruyten 1989), dat Kees illustreerde en vormgaf (afb. 15).

Afb. 15 Omslag van Van Ostreholt tot Oosterhout, impressie van het dorp in 1553

Ook het motto **'t kum lich goed!** op de achterkant van ons blad Oud Neis was van Kees van Lent. Het werd het logo van Oosterhout 900 (afb. 16).

Afb. 16 Motto van Oosterhout 900 en Oud Neis

Afb. 17 Boerderijtje in Valburg

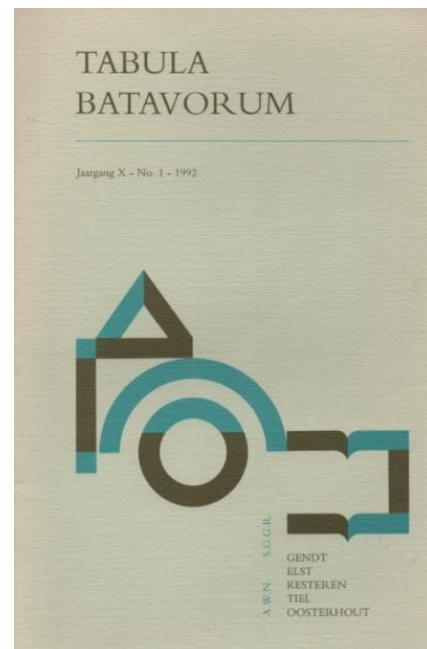

Intussen maakte hij vele schilderijen variërend van Betuwe landschappen tot portretten. Een fraai voorbeeld van zijn stijl en kleuren is het karakteristieke boerderijtje in Valburg (afb. 17). Kees was erg maatschappijkritisch en bezorgd over het dreigende gevaar van een atoomoorlog in de jaren tachtig van de vorige eeuw. De aquarel 'Bel voor de laatste ronde', een nar gezeten op de wereldbol, is nog steeds actueel (afb. 18).

Afb. 18 Bel voor de laatste ronde

Afb. 19 Johan Schellekens, huisarts in Oosterhout, verbeeld als prins Johan de Grote in 1991

Afb. 20 Omslag met logo van Tabula Batavorum

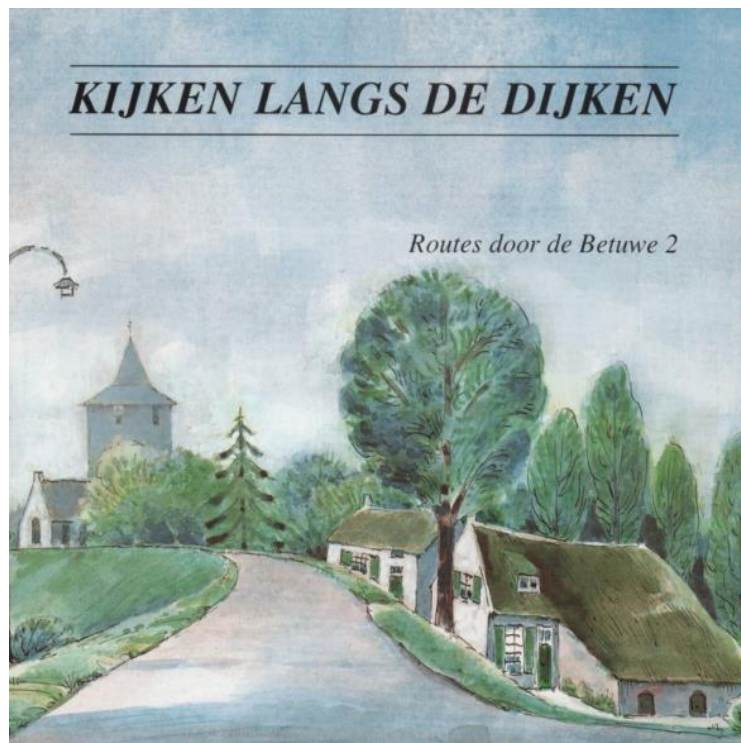
Toen de werkgroep Bodem en Archeologie in 1980 besloot om een carnavalswagen te bouwen, was Kees van de partij. Hij ontwierp ruim tien jaar lang onze carnavalswagens. Ook carnavalsvereniging De Wielewoalers deed een beroep op zijn creativiteit. Op de omslag van Carnavalskrant De Nölerd verscheen menig Oosterhoutse prins getekend door Kees van Lent op zijn eigen karakteristieke wijze (afb. 19). Voor het gezamenlijke verenigingsblad van de Stichting Tabula Batavorum ontwierp Kees het logo en omslag (afb. 20)² evenals voor de monumentenroutes Kijken tussen de dijken (afb. 21 en 22)³. Kees maakte ook deel uit van de Stichting Werkgroep Groene Long, die zich verzette tegen de Waalsprong. In 1996 verscheen het eerste boekje Jullie hebben geen stem (afb. 23) en in 2003 't Kum lich goed! Kort daarna moest de gemeente Nijmegen de bouw van de Waalsprong op last van de Raad van State stoppen om een milieueffectrapportage (MER) op te stellen. Kees heeft dat niet meer meegemaakt.

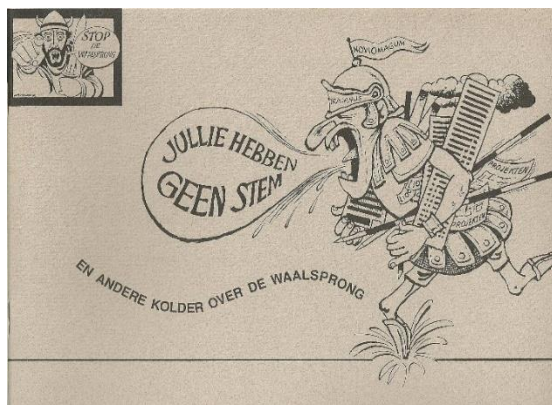
Afb. 21 Kijken tussen de dijken

² Tabula Batavorum, jaargang X - XVII

³ Kijken tussen de dijken; monumentenroutes door de Betuwe, 1990. En Kijken langs de dijken; routes door de Betuwe 2, 1995. Stichting Tabula Batavorum.

Afb. 22 Kijken langs de dijken

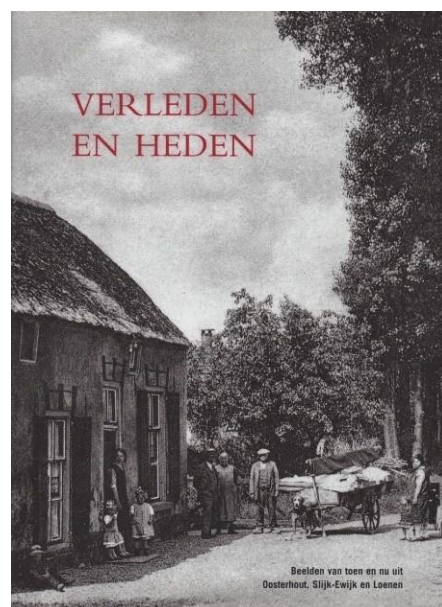
Afb. 23 Logo en omslag van het boekje met cartoons (Stichting Werkgroep Groene Long 1996)

Ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag in 1995 organiseerde de kunstcommissie van de gemeente Valburg een tentoonstelling met schilderijen van Kees van Lent in het gemeentehuis te Andelst. Bij de opening lag Kees in het ziekenhuis, maar via een video-opname kon hij die later toch bekijken. Hij maakte een prachtig, kleurrijk olie-
verfschilderij over de Waalsprong (afb. 24)

met op de voorgrond een pias als marionet en bedenker van de plannen; rechts de gemeentebestuurders als muzikanten om de bezorgde inwoners van de Over-Betuwe (links) te verleiden.

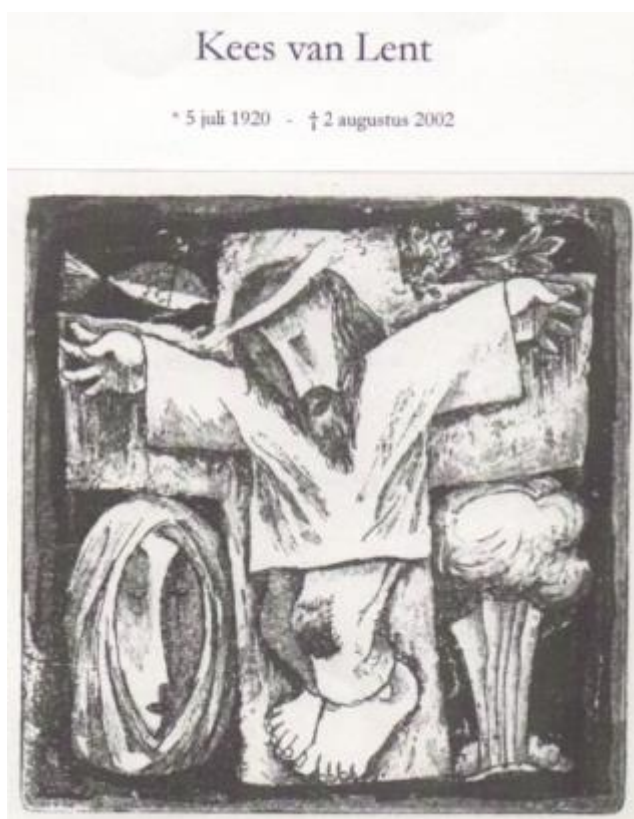
Afb. 24 De Waalsprong (bron: Mulder en Van Lent, 1995)

Afb. 25 Verleden en heden, beelden van toen en nu uit Oosterhout, Slijk-Ewijk en Loenen. (Coopmans, 2000)

Als kers op de taart verscheen in 2000 het fotoboek van de Historische Kring Verleden en heden; beelden van toen en nu uit Oosterhout, Slijk-Ewijk en Loenen (afb. 25). De actuele foto's werden gemaakt door Merel Coopmans, het boek werd vormgegeven door Kees van Lent en de eindredactie was in handen van Jan Coopmans.

Op 20 juli 2002 opende dominee Gerard van Broekhuizen een grote expositie van Kees van Lent in de Sint Maartenskerk in Tiel. Kees en Nel van Lent waren daar bij aanwezig. Gerard van Broekhuizen had Kees in zijn Oosterhoutse tijd leren kennen. Hij was in de jaren tachtig dominee van de Nederlands Hervormde kerk van Oosterhout en hij was erg gecharmeerd van het werk van Kees. Hij schreef er zelfs een paar columns over in dagblad Trouw zoals *Sjuuske en twee broers*⁴. In 2002 was Gerard dominee van de Sint Maartenskerk en initiator van de expositie van Kees. Kort na de opening belandde Kees in het ziekenhuis, Rijnstate waar hij op 2 augustus 2002 overleed. Op de uitnodiging voor de herdenkingsbijeenkomst in de Sint Maartenskerk staat Sjuuske (afb. 26); op de achterkant de column uit Trouw.

Afb. 26 *Sjuuske*, ets van Kees van Lent

Literatuur

Busch, F., 2022. Een geschiedenis van het Drielse veer en die van de pachters Busch. Den Burg, uitgegeven in eigen beheer, 260 blz.

Coopmans, J., 2000. Verleden en heden; beelden van toen en nu uit Oosterhout, Slijk-Ewijk en Loenen. Oosterhout, Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk en omstreken, 203 blz.

Lent, K. van, J. Coopmans, J. Mulder en P. Veldman, 1996. Jullie hebben geen stem en andere kolder over de Waalsprong. Oosterhout, Stichting Werkgroep Groene Long, 32 blz.

Lent, K. van, J. Coopmans, J. Mulder en P. Veldman, 2003. 't Kum lich goed; kolder over Waalsprong en MTC. Oosterhout, Stichting Werkgroep Groene Long, 32 blz.

Mulder, J.R. en B. van Lent, 1995.

Kees van Lent; een mens met zorg, 1920-1995. [Slijk-Ewijk], Brussels Lof, 56 blz.

Mulder, J., 2013. Geschilderde verhalen van Kees van Lent. In: J. Mulder, M. Potjer, en M. van Veen-Liefink (red.), *Schoonheid verbeeld; kunst in de Betuwe*. Opheusden. Tabula Batavorum. Terugblik 14, 101-109.

Ruyten, E.C.W.M. (red), 1989. Van Ostreholt tot Oosterhout; geschiedenis van een Betuws dorp. Oosterhout, Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk en omstreken, 107 blz.

⁴ Trouw. Spreekende stilte: *Sjuuske en twee broers*, respectievelijk 14-8-1992 en 5-7-1993

Het verhaal van de Pinksterbloem

Mienie Pinkster

Dit verhaal is opgetekend uit de mond van de bewoonster van de boerderij de Pinksterbloem, Mienie Pinkster en is eerder gepubliceerd in een Alterra-rapport getiteld Het verhaal achter de boerderij.¹

De boerderij van Mienie Pinkster aan de Waaldijk 15 in Slijk-Ewijk is rond 1880 gebouwd door de familie Hendriks. Zij bouwden aan de Waaldijk vlak bij het dorp Slijk-Ewijk naast elkaar een huis voor hun zoon en een huis voor hun dochter. Het oostelijke huis is de huidige boerderij de Pinksterbloem. Het is eigenlijk geen boerderij maar een hofstede. In een hofstede woonden arbeiders die werkten op de boerderij van een herenboer. De familie Hendriks had de grond en de hofstede in eigen bezit, terwijl het meeste roerende en onroerende goed aan de andere kant van de Loenensedwardsstraat allemaal eigendom was van de baron Van Boetzelaer.

Na de familie Hendriks kocht de familie Wittenberg de hofstede. En in november 1930 namen Herman Vink (24-5-1890, Valburg) en Hendrika Hofman (4-3-1892, Bemmelen), de ouders van Mienie, de boel over. Mienie, ze heet eigenlijk Hermina, werd op 3 januari 1931 als tweede kind geboren. Er zat nog een zusje boven haar (Henny) en een tweeling onder haar, maar die zijn allen heel vroeg gestorven. Henny is op zesjarige leeftijd overleden aan hersenvliesontsteking en de twee broertjes waren bij hun geboorte helaas niet levensvatbaar. Mienie is daarom als enig kind opgegroeid op de hofstede aan de Waaldijk.

De vader van Mienie werkte voor het boerenbedrijf van de familie Verkuil, die vooral melkvee hield. Herman Vink was zelf dus geen boer. Hij had wel wat kippen, twee koeien en drie varkens, maar dat was vooral voor eigen gebruik. Het vlees van de varkens aten ze zelf op en ze verkochten varkens en biggetjes aan de plaatselijke slager. In november kwam Krijnen het varken aan huis slachten. Dit deed hij in de bijkeuken op de stenen vloer. De mensen noemden hem ook wel 'lekker keutje', wat lekker varken betekent. Dat zei hij namelijk tegen elk varken dat hij onder handen kreeg. Na het slachten hing hij het varken met een touw aan de poten op.

¹ I.E. Salverda en J.R. Mulder, Het verhaal achter de boerderij; een zoektocht van boerderijeigenaren uit de Over-Betuwe naar het verleden van hun boerderij als inspiratiebron voor de toekomst. Wageningen, Alterra, 2003. Alterra-rapport 863, blz. 77-80.

Hij sneed het beest open en haalde de ingewanden eruit. Een dag en een nacht moest het varken opstijven. Daarna kwam de slager om het karkas in stukken te snijden. Het meeste vlees van het varken verwerkten ze zelf: ze maakten worst en rookten ham en spek.

Uit de kolk aan de andere kant van de dijk haalden ze in de winter vis uit een wak, zo met een schepnet. Ze hadden ook veel fruit: appels, peren, kruisbessen, rode bessen, aardbeien en nog meer. Aan de voorkant van het huis was een moestuin, waar vooral de moeder van Mienie in werkte. Mienie vond dat toen niet zo'n leuk werk. Elk jaar moesten de groenten en het fruit worden ingemaakt in weckflessen. Een heel karwei, waar ze ook niet veel plezier aan had. Het was thuis hard werken in die tijd. De estriken op de vloer moesten bijvoorbeeld elke week geboend worden tot ze vuurrood waren. De meeste kinderen gingen in die tijd alleen naar de lagere school in Slijk-Ewijk. Daarna moesten ze hun ouders helpen met werken. Dit gold ook voor Mienie.

De hofstede is gebouwd aan de dijk, met het voorhuis naar de dijk gericht. Je kon vanaf de dijk met trappetjes het huis bereiken. Verder was er geen echte weg om er te komen. Achter het huis was er wel een recht van overpad door de bongerd van de burens (het andere huis dat door de familie Hendriks in 1880 is gebouwd).

Als je de voordeur van de hofstede binnenkwam, was er aan je linkerhand de opkamer met twee bedsteden. Aan je rechterhand was de woonkamer, een kamer met een potkachel en ook twee bedsteden. Hier zaten ze op zondag en ontvingen ze bezoek. Verder naar achteren aan de linkerkant was de keuken met een grote schuine betegelde schouw en een luik naar de kelder. Hier waren ze het vaakst en kookten en aten ze. In de kelder bewaarden ze de levensmiddelen en alle weckflessen met groente en fruit. De bijkeuken, waar ze de kleren in een teil met een houten wasbord wisten, stond in verbinding met de deel. Links stonden de koeien en rechts de varkens. Aan de oostkant van het huis kon je via een dubbele deur eveneens op de deel komen. Aan deze kant van het huis stond ook de waterput. De poepdoos stond op de deel naast het varkenshok. Achter het deurtje stond een ton met een deksel erop. Op de zolder lag het hooi dat ze kochten of soms kregen van buurtbewoners. Ook stond daar de spekkist: een grote houten kist met gaten voor ventilatie en gaas tegen de muizen, ratten en ander ongedierte. Hierin bewaarden ze het spek, de ham en de worsten voor het hele jaar.

Mienie was negen toen de oorlog begon. Ze kan zich daarvan alleen nog de soldaten herinneren die over de dijk liepen. In 1943 overleed Herman Vink aan geelzucht. Nooit was hij ziek en dan opeens is hij binnen zes weken weg. Hij is in het ziekenhuis van Nijmegen nog geopereerd, maar het mocht niet baten. Hij is in het ziekenhuis opgebaard en begraven in Slijk-Ewijk. Moeder en dochter bleven alleen over.

Evacuatie in 1944

Evacuatie in 1944

Tijdens operatie Market Garden werd er zo hevig in de Betuwe gevochten, dat bijna alle vrouwen, kinderen en ouderen werden geëvacueerd. Vandaar dat de Betuwe het Manneneiland werd genoemd. Mienie ging met haar moeder voor een half jaar (van november 1944 tot juli 1945) naar Schendelbeke in België. Op wat persoonlijke spullen na moesten ze alles achterlaten. Tijdens hun afwezigheid hebben de

Engelsen in hun huis gewoond. Bij hun terugkeer troffen ze een ravage aan, er was van alles vernield en het was een enorme troep. Er bestond een vergoeding van het Interkerkelijk

Overleg (IKO) voor de geleden schade. Mensen kregen allerlei spullen via deze regeling: IKO-stoelen, IKO-kachels enzovoort. Om de kost te verdienen moesten Mienie en haar moeder buitenshuis gaan werken. Mienie werd aangewezen om voor de dominee te werken. Ze moest huishoudelijk werk doen in de pastorie. Haar moeder deed vooral bakerwerk. Er waren ondertussen geen dieren meer bij hen op de hofstede.

De boodschappen deden ze in Slijk-Ewijk. Kruidenierswaren haalden ze bij Lamers of Coenen. Bij Derksen (een café annex bakker annex snoepwinkeltje) kochten ze brood. In Oosterhout gingen ze naar Rikken voor vlees en vleeswaren. De klompen kwamen uit Valburg vandaan want Besseling in het dorp was te duur. In die tijd werd alles met de billenwagen of met de fiets gedaan. Een vrachtrijder bracht en haalde spullen met paard en wagen. Veel van de goederen kwamen van de markt in Nijmegen. Ze waren meer gericht op Nijmegen dan op bijvoorbeeld Arnhem. Mienie begon in 1952 bij de kruidenier Zijlstra in Nijmegen (de eerste zelfbedieningswinkel) achter de kassa. Hiervoor mocht ze een maand in Amsterdam een opleiding volgen.

Kruidenier Zijlstra in Nijmegen

Via haar werk bij Zijlstra ontmoette Mienie haar man Harm (Harry) Pinkster. Haar werkgever vertelde dat hij iemand kende die in Slijk-Ewijk ondergedoken had gezeten bij Verkuil, de boer waar haar vader altijd had gewerkt. Deze onderduiker was Harry. Hij kwam oorspronkelijk uit Scheemda (Groningen). Toen het weer veilig was, is hij met de Engelsen meegegaan. Pas jaren later ontmoette hij Mienie bij Zijlstra. Hij werkte toen bij de SNS-bank in dezelfde stad. Mienie en Harry zijn in 1956 getrouwd. Ze gingen wonen op de boerderij van Mienie en haar moeder. Onder een borreltje stelde een vriend voor om een mooi bord te maken met een naam voor de boerderij: de Pinksterbloem. In 1958 stopte Mienie met werken vanwege de kinderen. Jurrie was hun eerste kind (10-11-1959), daarna kwam Herman (5-6-1961) en vervolgens Hetty (13-9-1965).

Vanaf het einde van de jaren vijftig en begin jaren zestig hebben Mienie en Harry Pinkster meerdere keren aanpassingen aan het huis verricht. De opkamer is naar beneden gebracht en de bedsteden, de schouw, de potkachel en later ook de ramen met luiken en de deur zijn verdwenen of werden door moderne versies vervangen. Van een stuk van de deel hebben ze een kamer voor Mienies moeder gemaakt, waardoor bijvoorbeeld de dubbele deur sneuvelde. Veel later is die kamer bij de woonkamer getrokken. Uiteindelijk is bijna het hele interieur veranderd en is weinig van vroeger bewaard gebleven. Mienie vindt dat nu wel

Mienie met Jurrie

erg jammer. Maar ze legt uit dat toen zij jong waren, het nieuwe moderne leven erg aantrok. Je bent jong en je wilt wat.

Ma voor het huis

Ma en Harry aan het werk

Dijkverzwaring

In de loop van de tijd zijn ook de fruitbomen verdwenen. In 1975 moest een gedeelte van de boomgaard weg vanwege de ruilverkaveling. Er werden sloten aangelegd of verbreed. De rest is ten onder gegaan door de dijkverzwaring in 1982. Er is ook geen moestuin meer.

De moeder van Mienie is in 1980 overleden. Zes jaar later overleed Harry op 61-jarige leeftijd door een hartstilstand. De kinderen zijn al lang het huis uit maar wonen wel in de buurt. Mienie is inmiddels 91 jaar en ze woont nog steeds op zichzelf in de Pinksterbloem.

Mienie (rechts) in haar jonge jaren met buurmeisje en vriendin Janny Snijders

Pinksterbloem

Kasteel de Rode Toren (Heteren)

Wim Huijbrechts

Afb.1 Kasteel de Rode Toren met familiewapens

Ruim honderd jaar geleden hadden de inwoners van Heteren nog altijd schrik voor de plaats waar ooit (ruim een eeuw daarvoor) het kasteel de Rode Toren had gestaan. Men meende daar 's avonds bij volle maan steeds wapengekletter te horen en soms zelfs 'witte wieven' of duivels en heksen te kunnen zien. Daarom waagde niemand zich toen op een dergelijke tijd in de buurt van de plek.

Er bestaan meerdere volksverhalen of sagen over de Rode Toren. Zo vertelde Jacob Jan Cremer er een in zijn novelle Grietje op 't Heunings-arf. De een rept over de zware ijzeren ringen die in de vroege Middeleeuwen ooit aan de van grote rode stenen opgemetselde muren van de toren zaten. Volgens het verhaal zou de ark van Noach daaraan geankerd zijn geweest. Een ander verhaal vertelt dat de bewoner van het kasteel in de strijd om zijn geliefde zijn rivaal, een ridder van de Dorenweerd, met zijn pijl van de torentrans zou hebben geschoten. Die ridder zou bij elke volle maan nog eeuwenlang op dezelfde trans te zien zijn geweest. Na de sloop van het kasteel aan het begin van de negentiende eeuw meenden de dorpsbewoners dat hij daar nog altijd aanwezig was in de vorm van blauwe vlammen.

Rothemtoren?

Diverse historici hebben in het verleden onderzoek gedaan naar het voormalige kasteel de Rode Toren. Een daarvan was Pieter Bondam, die leefde tussen 1727 en 1800, en die achtereenvolgens hoogleraar rechten te Zwolle, te Harderwijk en te Utrecht was en daarnaast een hartstochtelijk historicus. Hij vermoedde dat de Rode Toren oorspronkelijk Rothem heette en 'in pago Batua'¹ stond. Dat had hij althans gevonden in een vroeg middeleeuws charter of oorkonde uit de periode tussen 673 en 691. Theoderich I, koning van Neustrië en Bourgondië (een van de voorgangers van Karel de Grote), zou toen verschillende (land)goederen geschonken hebben aan het klooster Sint-Vedastus in de plaats die nu Arras heet (in Noord-Frankrijk). Daaronder waren Rexnam (dat nu Ressen heet), Wulfaram (Wolferen) en Rothem. Een brief van paus Paulus Johannes VIII uit 875 waarin hij diezelfde landgoederen noemt, zou het bewijs zijn. De naam Rode Toren zou dan, nog steeds volgens Bondam, een verbastering zijn van Rothemstoren, waarbij Rothem verwijst naar het landgoed. De kleur van de stenen waarmee de toren was opgetrokken zou volgens hem niets met de oorspronkelijke naam van de toren te maken hebben gehad. Sommigen beweerden namelijk dat de naam was samengesteld uit 'rot' = rood en 'heim' = huis, maar de naam Rothem blijkt dus al ouder te zijn dan de toren zelf.

¹In pago Batua in het dorp Betuwe

Huys te Heteren

Van Hendrik Martinus Werner, oud-majoor van de cavalerie, en op 84-jarige leeftijd overleden in 1930, verscheen tussen 1906 en 1908 het lijvige werk Geldersche Kasteelen in twee delen. Hij baseert zijn geschiedenis van de Rode Toren op het Gelders leenregister, waarin de Rode Toren in 1381 genoemd wordt met een eerste belening. Hij vermoedt wel dat ter plekke al veel eerder een Romeinse versterking of in ieder geval in latere tijd een soort kasteel heeft gestaan als verdediging tegen de invallen van de Noormannen.

Afb. 2 Tekening van A. de Haen van 1636 getiteld: Het Huys te Heteren in de Over-Betuwe

Afbeelding 2 uit 1636 laat een massieve toren zien en een door een muur omsloten terrein waarop diverse gebouwen staan. Werner gaat ervan uit dat de toren er eerst stond, waarna in later tijden de verschillende andere bouwsels zijn verschenen. Die toren zou uit de elfde of twaalfde eeuw stammen. De eigenaarsgeschiedenis is vanaf het eind van de veertiende eeuw tot aan de sloop begin negentiende eeuw betrekkelijk eenvoudig te volgen in het leenregister.

Nog steeds volgens Werner zien we als eerste eigenaar Johan van Heteren. Hij werd in 1388 wegens verleende diensten met de Rode Toren beleend, d.w.z. hij kreeg dat huis te leen. Zijn zoon volgde hem op als eigenaar en woonde er tot 1444.

Het geslacht Van Heteren behoorde tot de oudste riddersgeslachten van Gelre. De vroegste vernoeming is van 1232². Hun stamslot was echter niet de Rode Toren maar een kasteel gelegen aan de Rijndijk op een half uur gaans daarvandaan. Later heette dat de Oldenhof. Aan dat huis was ook het collatierecht verbonden. Dat wil zeggen dat de eigenaar het recht had de dominee te benoemen. Waarschijnlijk was Johan van Heteren ook richter (een oud woord voor rechter) in Over-Betuwe, een belangrijke post want hij moest als vertegenwoordiger van de hertog van Gelre recht spreken in geschillen, maar ook misdadigers bestraffen.

In 1444 verkocht Willem van Heteren de Rode Toren aan Roelof Mom. Deze woonde in Arnhem in de Bakkerstraat en was jarenlang schepen (te vergelijken met de functie van wethouder nu), raadslid en burgemeester van Arnhem (niet allemaal tegelijk natuurlijk).

² In het oorkondenboek van Sloet. Nr. 559

Rode Toren belegerd

In 1454 werd de Rode Toren op bevel van de hertog van Gelre, Arnold van Gelder, belegerd en uiteindelijk veroverd door Otto van den Stade, ambtman van Over-Betuwe. (De ambtman was de opvolger van de richter, maar hij had daarnaast ook bestuurlijke bevoegdheden.) Waarom die Van den Stade dit kasteel moest innemen is niet meer te achterhalen, maar Roelof had kennelijk iets verkeerd gedaan volgens de hertog. Wel is bekend wat hij zoal aan “krijgsbehoeften en levensmiddelen” voor zijn manschappen moest aanvoeren uit Nijmegen, namelijk onder meer “een vijftigtse half quart brenwijns in enen vaetkijn”, d.w.z. een vaatje brandewijn van 49½ kwart (= ong. 60 liter).

Na Roelof erfden zijn nazaten generaties lang de Rode Toren, maar zij bleven allen wonen in Arnhem, waar zij net als hun voorvader diverse bestuursfuncties vervulden als burgemeester of rechter en zitting hadden in de ridderschappen van Nijmegen en Veluwe.

Vrij toegankelijk

In 1510 verplichtte hertog Karel van Gelre de kleinzoon van Roelof, eveneens Roelof geheten, de Rode Toren vrij toegankelijk voor hem te maken. Hij zou Roelof dan alle nalatigheden vergeven van diens overleden vader Walraven (ook van Walraven weten we niet wat hij misdaan had). Roelof werd daarop weer met de Rode Toren beleend, maar dat zou hem duur komen te staan. Hertog Karel had namelijk oorlog gevoerd tegen Floris van Egmond, heer van IJsselstein. Deze laatste bleek een slecht verliezer. In zijn eer gekrenkt viel hij daarom uit wraak in 1512 de Betuwe binnen. Goudhoeven, een tijdgenoot schreef: “Heer Floris reysde in ’t lant van Ghelre met een hoop knechten en weynigh ruyteren en wonnen geweldelick den Rooden Toren, en destrueerden (vernietigde) die en sloegen ’t al doet (dood) datter op was.”

Het kasteel was al een keer eerder vernield in 1454, maar toen weer opgebouwd. Daardoor veranderde het wel steeds meer van een verdedigbare burcht in een adellijke woning. Alleen de grote stenen toren bleef lang weerstand bieden totdat de slopershamer ook hem begin negentiende eeuw deed verdwijnen. De Rode Toren heeft in de eeuwen van zijn bestaan veel adellijke bewoners gekend.

Afb. 3 De Rode Toren (voorzijde) zoals die er waarschijnlijk uitzag toen Van Balveren er uittrok (getekend door Cornelis Pronk in 1732)

Zeker is wel dat in latere jaren Jacob Christoffel van Balveren, zoon van Christoffel van Balveren en Elisabeth Ingen Nulant, er gewoond hebben. Deze heer van Rosande was lid van de Nijmeegse Ridderschap van 1650 tot 1675 en dijkgraaf van Over-Betuwe vanaf 1654.

Jacob van Balveren

Hoewel Jacob er al wel woonde, werd hij pas eigenaar op 23 mei 1665, toen Catharina Mom hem een derde deel van het slot als onderpand gaf, waarschijnlijk ten behoeve van een hypothecaire lening. Jacob streefde er echter naar het hele slot te bezitten. Toen namelijk op 25 maart 1670 Otto Spierinck samen met zijn broers, als erfgenamen van hun moeder Catharina Mom, Jacob weer wilden belenen met dat derde deel, bedong deze dat hij ook het resterende twee derde deel in leen zou krijgen. En jawel, op 11 februari 1671 droeg Otto van Spierinck hem de gehele Rode Toren op.

Afb. 4 De Rode Toren (achterzijde) zoals die er waarschijnlijk uitzag toen Van Balveren er uittrok (getekend door Cornelis Pronk in 1732)

Jacob Christoffel van Balveren was gehuwd met Odilia van Assendelft. Zij overleed op de Rode Toren op 21 augustus 1668 en werd te Driel begraven. Jacob huwt daarop in 1674 met Hillegonde van de Velde. Deze laatste woonde op de Oldenhof (toen Hof te Driel geheten), eigendom van het geslacht Mom. Dat huwelijk had kennelijk tot gevolg dat Jacob de Rode Toren verliet en zijn intrek nam in de Oldenhof. Kennelijk in geldnood had hij eerst nog enkele geldsommen opgenomen met het gebouw als onderpand voor hij in 1678 zijn bezitting moest afstaan. Met het vertrek van Van Balveren uit de Rode Toren kwam er een eind aan de bewoning door edellieden en raakte het kasteel langzaam in verval. Toen Van Balveren het kasteel bewoonde zal het er waarschijnlijk hebben uitgezien als op de afbeeldingen 3 en 4.

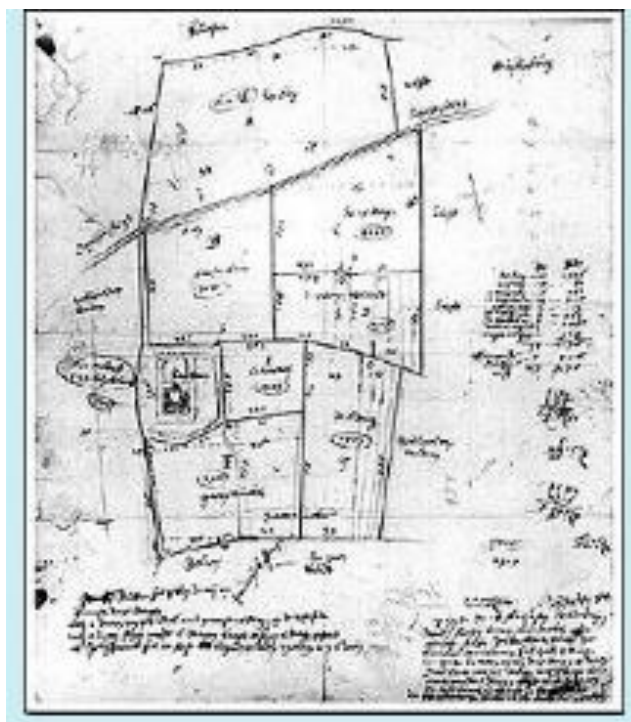
Het goed wisselde in de jaren daarna nog diverse malen van eigenaar. Soms behoorde zelfs maar een zesde deel toe aan één persoon, maar in 1733 kwam het hele goed in handen van Otto Roeleman Frederik van Bylandt. Omdat de Rode Toren daarna niet meer permanent werd bewoond, raakte het kasteel langzaam in verval. Uiteindelijk komt het via vererving in handen van Willem Otto Frederik graaf van Quadt tot Wickeradt, die in huis Loenen heeft gewoond.

Eind achttiende eeuw brandde de boerenwoning naast de toren, ooit gebouwd van het sloopmateriaal van het kasteel, tot de grond toe af. Luttele jaren daarna viel de toren ten prooi aan de slopershamer. Aanvankelijk was er nog een brede heuvel met grachten eromheen zichtbaar, maar toen die met de grond gelijk werd gemaakt waren alle sporen van die roemruchte burcht uitgewist.

Waar heeft kasteel de Rode Toren nou precies gestaan?

Over de exacte ligging van De Rode Toren bestond vroeger verschil van mening. Zo situeerde de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek het kasteel aan de oostzijde van de Achterstraat in Heteren (afb. 6). Dat deed ook J. van Uden, die in de jaren dertig van de vorige eeuw veel over onze lokale geschiedenis schreef in zijn artikelenreeks

Pelgrimages naar oude plekjes in het weekblad De Betuwe. J. Wolters had in de jaren vijftig ook een serie artikelen in De Betuwe, Over-Betuwsche Historiën geheten. Hij meende dat het oude slot meer naar het westen lag aan de oude Rijndijk bij boerderij de Rode Toren. Op het kaartje uit 1661 is de Rode Toorn met singel fraai weergegeven (afb. 5). De exacte ligging laat zich echter nog raden. De kaart van Reuvens uit 1871 (afb. 6) geeft meer duidelijkheid, namelijk de Rode Toren ligt in het oosten van de dorpspolder Heteren nabij de grens van die van Driel. De perceelsnamenkaart van Heteren (afb. 8) bevestigt dit.

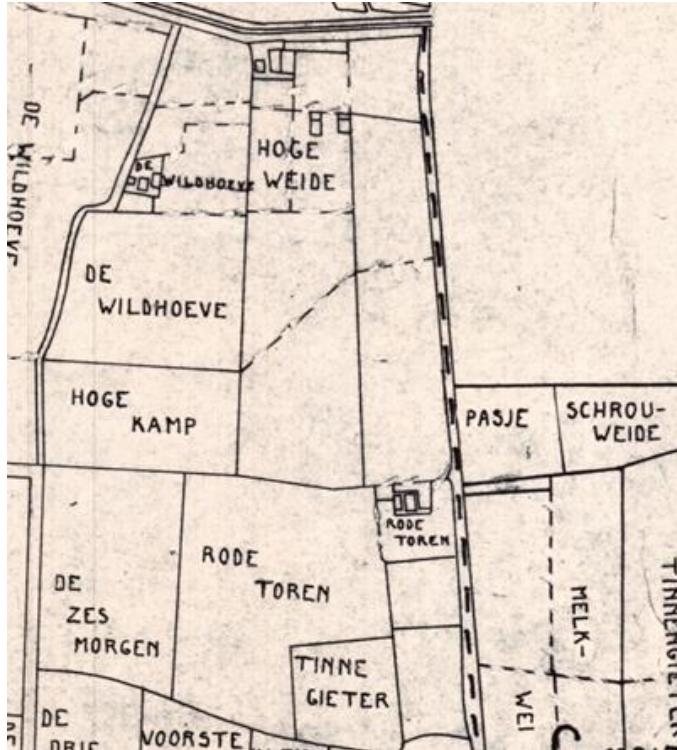

Afb. 5 (boven) De Rode Toorn met singelgrachten (J. van Geelkercken 1661)³ Bovendien laat de schets van een opmeting door N. van Geelkercken (waarop bovenstaand kaartje is gebaseerd) zien dat het kasteelterrein een flink eind van de dijk af ligt (afb. 6).

Afb. 6. (links) Opmeting door N. van Geelkercken uit 1641⁴

³ Gelders Archief: 0509 Kaartenverzameling 59

⁴ Gelders Archief: 0509 kaartenverzameling 60

[illegible]

Dit artikel is gebaseerd op De Roode Toren door H.M. Werner, met dank aan John Mulder voor de geografische gegevens en aan Gerrit Mentink voor zijn advies.

Hermans, D.B.M., 1997. De Roode Toren te Heteren. *Castellogica* III (2/3), 267-272.

[Uden, J.D.H. van], 1932. Pelgrimages naar oude plekjes: De Roode Toren te Heteren. *De Betuwe* 42 (29 april 1932), 18.

[Uden, J.D.H. van], 1932. Pelgrimages naar oude plekjes: De Roode Toren te Heteren. *Zijn eigenaren en (of) bewoners*. *De Betuwe* 42 (20 mei 1932), 21.

[Uden, J.D.H. van], 1932. Pelgrimages naar oude plekjes: De Roode Toren te Heteren. *Zijn eigenaren en (of) bewoners*. *De Betuwe* 42 (29 mei 1932), 22.

Werner, H.M., [1884]. De Roode Toren. In: J.C.W. Quack (red.), *Geldersche Volks-almanak voor het schrikkeljaar 1884*. Arnhem, Gouda Quint, blz. 354.

Werner, H.M, 1906. De Roode Toren. In: H.M. Werner, *Geldersche kasteelen beschreven en afgebeeld*, deel I. Arnhem, Gouda Quint, blz. 368-396.

Wolters, J., 1955. Over-Betuwsche Historiën: 'Den Rooden Toren'. *De Betuwe* 65 (2 september 1955).

28

Een nieuwe Lingebrug

Daan Viergever

Onlangs lasen we in de regionale pers dat er vergeworderde plannen bestaan om de Lingebruggen op de Wageningsestraat/Knoppersweg tussen Zetten en Randwijk door een nieuwe brug te vervangen. Reden voor ons om in deze Oud Neis even stil te staan bij enige feiten rondom de aanleg van een nieuwe weg vanaf Andelst tot de Rijndijk in Randwijk nabij het Lexkesveer, met daarin nieuwe bruggen over de Linge.

Toen we tijdens de laatste excursie van onze kringen met de bus door de Waalstraat in Andelst reden, herinnerde John Mulder ons eraan dat deze weg ooit Hemmensch Zandweg heette. Ja, zo was dat. Vanaf het Wageningse veer op weg naar Nijmegen ging men tot aan de Waaldijk over de Hemmensch Zandweg. In mijn jeugd werd het weggedeelte tussen het Lexkesveer en Hemmen nog altijd de Zandweg genoemd, nu officieel Hemmensestraat. Na de komst van station Zetten-Andelst in 1898 kreeg het weggedeelte tussen het dorp Zetten en de stationsomgeving de naam Stationsstraat. Het was mogelijk een van de eerste bestrate wegen in Zetten en werd daarom in de volksmond nog lange tijd de Steenweg genoemd. Bij toename van het wegverkeer, zeker ook door de opkomst van de automobielen in de jaren twintig, werd besloten een nieuwe weg aan te leggen vanaf de Tielsestraat in Andelst tot aan de Rijndijk in Randwijk nabij het Lexkesveer, buiten de dorpskernen van Andelst, Zetten en Randwijk om. Hierbij dienden ook de oude Lingebruggen door nieuwe, bredere vervangen te worden. Op de foto zien we deze oude bruggen op de achtergrond.

Bij de wegaanleg begin jaren dertig werd deels gebruik gemaakt van bestaande weggedeelten, zoals het deel van de eerder genoemde Stationsstraat nabij station Zetten-Andelst, vervolgens de Groenestraat, zijnde een deels met gras begroeid weggetje, en de Broekstraat, beide bij Zetten en Indoornik. Van deze weggedeelten werden tracés gedeeltelijk aangepast, zeg maar rechtgetrokken. Ook moest een aantal huisjes wijken, waarvoor de bewoners grotere, nieuwgebouwde huizen terugkregen. De tegenwoordige woning aan de Wageningsestraat 96 is daar een voorbeeld van. De nieuwe weg werd een klinkerweg met aan beide kanten een door een grasstrook gescheiden, betonnen fietspad.

Op de nieuwgebouwde Lingebruggen ontbrak de groenstrook en lagen de fietspaden tegen de rijbaan aan. We spreken steeds van bruggen, meervoud dus. Ja twee, want in die tijd bestond de Linge nog uit twee weteringen, de Rijn- en Waalwetering gescheiden door een wal, de zogenoemde Weteringsewal, ook wel de Lingewal genoemd. Komend van Zetten kon je midden tussen de twee bruggen rechts afslaan en zo onder andere het Slob bereiken. Dit was een grindweg die verderop deels overging in onverharde gedeelten. Ter hoogte van Homoet, naar ik meen, weer een deel grindweg. Via deze wal was, zij het op een primitieve manier, Elst te bereiken. Een bijzondere foto uit de oorlogsjaren en afkomstig uit Amerikaanse bron, toont militairen van de in oktober en november in de Betuwe gelegerde 101e Airborne Divisie op de voor hen zo markante manier van marcheren, namelijk met ruime onderlinge afstand en aan weerszijden van de weg, mogelijk als afgeloste eenheid terugkerend van het front aan de Rijndijk. En ... daar tussenin, op het oog doodgemoeidereerd: "een Betuwse kjerl met een stutskar met bieten", terwijl het in die tijd toch niet onmogelijk was dat er elk moment granaten konden gaan vallen. Wie die streekgenoot met kar en paard is hebben we niet kunnen achterhalen. De foto is genomen juist ten noorden van de Lingebruggen.

Oorlogsschade aan de brug en het herstel ervan

In de laatste oorlogswinter, toen de Betuwe frontgebied was, met soms grote stukken niemandsland, zeker na de inundatie van begin december 1944, probeerden de Duitsers, nadat het water in januari begon te zakken en de Betuwe deels weer droogviel, er weer vaste voet te krijgen. Het plan van generaal Student was om vanuit het drooggevalen Zetten een tegenaanval in te zetten richting de te heroveren Nijmeegse Waalbrug. Dit plan werd verijdeld door felle tegenstand van de Engelse infanterie, gesteund door Canadese tanks in de drie dagen durende slag om Zetten. In de annalen van het Essex Regiment, waarvan het tweede bataljon deelnam aan de slag van Zetten, valt te lezen dat na het terugdringen van de Duitse aanvallers naar het noorden van de Linge besloten werd de Lingebrug deels op te blazen, zodat er geen zwaar materieel zoals tanks en dergelijke over zouden kunnen bij een eventuele volgende Duitse aanvalspoging. Aldus geschiedde.

Bij onze thuiskomst na de evacuatie, 1 juni 1945, was het weggeslagen wegdek in de zuidelijke brug overspannen met een zogenoemde baileybrug. Waarschijnlijk is deze in een latere fase van de oorlog, toen de situatie dat toeliet, door de Canadezen gebouwd. Deze brug heeft tot enkele jaren na de bevrijding zijn diensten bewezen. In de wederopbouwperiode was in Zetten het wegebouwbedrijf P.C. Zanen bezig straten te herstellen. De heer Jan de Bruin uit Herveld trad bij het bedrijf in dienst als opzichter (of was het uitvoerder?). Hij was in ieder geval betrokken bij een latere reconstructie van de Zettense brug, van welke werkzaamheden hij een aantal foto's maakte, die wij vele jaren later van zijn in Wageningen wonende zoon Bert mochten ontvangen. Zo zien we op een ervan een Veloxbus, type Ford Transit/Verheul, de brug passeren. Mogelijk dateren de foto's van 1948 of nog iets later. Ook is te zien dat de betonnen fietspaden hersteld worden. Op de foto ligt de brug nog hoog met korte opritten. Na de eerste aanpassing, waar deze beelden waarschijnlijk van zijn, werd de baileybrug later op wegniveau gelegd met de herstelde fietspaden ernaast, die nu ook weer bruikbaar waren. Nog enige tijd later werd de brug weer in zijn oorspronkelijke staat hersteld. Alleen de oorspronkelijk op het betonnen zijvlak leesbare naam Valburg kwam niet terug. Heteren op de noordelijke brug staat er nog als vanouds.

Genoodzaakt door het toenemende wegverkeer werd het wegdek van de Wageningsstraat/Knoppersweg midden jaren zeventig verbreed, waarbij de grasstroken tussen de weg en het fietspad opgeofferd werden. Ook daarna was er nog een reconstructie. Bij een van

deze veranderingen zijn toen de fietspaden naast de bruggen gebouwd met een rijdek van houten latten, bekleed met een deklaag van bitumen tegen de gladheid. Een situatie die we tot nu toe kennen.

Ook werd het kruispunt Heldringstraat/Wageningesestraat/Weteringsewal een aantal meters in zuidelijke richting verlegd, waarbij de verkeersgeleiders werden aangebracht. “Maar ...”, zult u zeggen, “waar is de Lingewal gebleven?” Wel ... bij de uitvoering van het zogenoemde Lingeplan, waarbij de afwatering en waterbeheersing verbeterd werden, werd de wal afgegraven en werd de grond verplaatst tegen de zuidoever van de Waalwetering, waardoor één breed kanaal ontstond. Ook werd in dat plan een zijkanaal van Hemmen naar Lakemond aangelegd. Wat van de wal als laatste zichtbare teken overbleef, was het gedeelte tussen beide bruggen met de aarden koppen aan weerszijden. Het ziet ernaar uit dat bij de aanstaande vernieuwing van de brug deze walrest ook zal worden afgegraven en er een brug uit één stuk komt. Begrijpelijk, maar wie dit punt met een historisch oog bekijkt zal dit laatste zichtbare deel van de wal die er ooit lag tussen de Zettense en Indoornikse brug, missen.

Over oude Oosterhoutse woorden

Harrie Lamers

Als schooljongen gebruikte ik in het Oosterhoutse dialect woorden die nu verdwenen zijn. Zo herinner ik me het woord *imt*. We zeiden dan: “Het stikt hier van de imten”. Tijdens mijn studie maakte ik een werkstuk over het woord *mier* en ik ontdekte toen dat het woord *imte*, *emte* en andere varianten voorkwam op de Veluwe, in de Graafschap en zowaar ook in de Over-Betuwe (zie de kaart). Dit woord is eigenlijk Oud-Germaans, zie in het Engels *ant* en Duits *Am(eise)*. Dan is er de vraag: waar komt dat woord *mier* vandaan? Op de kaart zien we dat veel dialecten het woord *pisser* of *zeiker* hebben. Het woord *mier* komt in Friesland in het woord *mieghimmel* en varianten voor; in Drenthe *pismieger*. Daar bestaat ook het werkwoord *miegen* (pissen, plassen, zeiken). Er is verband tussen *miegen* en het diertje *mieger*. Even terug naar de zestiende en zeventiende eeuw: Hollanders kunnen geen g zeggen; in het Hollands dialect ligt de uitspraak van een g moeilijk, doorgaans werd er een j van gemaakt: *gij* > *jij*, *zegde* > *zeide*, *legde* > *leide*, bij Vondel *gunnen* > *jonnen*, *gunst* > *jonst*. Ook in het Engels ligt de g moeilijk: *gisteren* > *yesterday*, *gillen* > *yell*, *dag* > *day*; ook in het Noors: *weg* > *vej*. Dit verschijnsel ontstond toen Angelsaksen naar Noord-Holland kwamen in de zevende eeuw. In de taalkunde wordt dit verschijnsel *inguaeoons* of *kustgermaans* genoemd. Het werkt nog steeds. Zo werd in het Hollandse dialect het woord *mieger* > *miejer* > *mier*. De huidige Hollandse harde g is een geforceerd keelgeluid waarmee de Hollanders hun soort g zeggen en geen j.

Nog zo’n verdwenen woord is *weite*. Mijn moeder zei tegen mij: “Ga eens naar de bakker een weitebrood halen”. We zeggen nu *tarwe*. Tarwe groeit alleen op klei. In de provincie Holland ligt veen met gras, goed voor gerst, haver, spelt en rogge, maar tarwe groeit er niet. Het oorspronkelijke woord was *weite* (Duits *Weizen*, Engels *wheat*), nu nog sporadisch in dialecten; dit graan werd ingevoerd vanuit Litouwen (waar het *dirva* heette) en mogelijk vanuit India (waar het *durva* heet). Dit graan werd vervolgens uit de schepen gelost, de scheepslieden spraken in hun taal over *dirv* en de Hollandse havenarbeiders maakten er *terwe*, *tarwe* van.

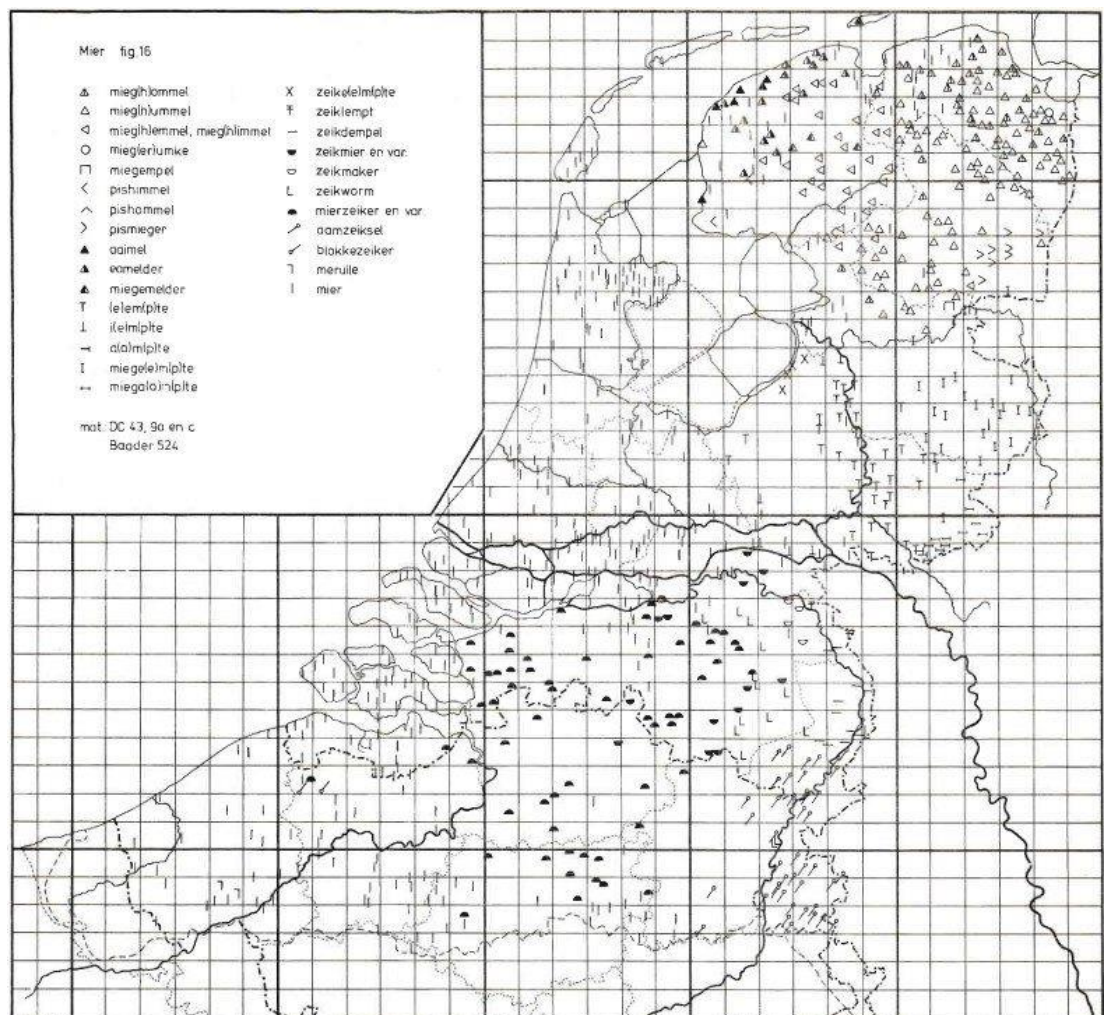
Nu hebben we al twee echt oude woorden, ook in het Oosterhouts, die verdwenen zijn; en de schuld ligt bij de Hollanders dat deze verdwenen zijn. Dat was ook al opgevallen aan de Leidse taalgeleerde prof. Kloeke; hij schreef een boek over Hollandse expansie. Deze *Hollandse expansie* verdrong woorden en taalklanken en er kwamen Hollandse dialectwoorden voor in de plaats. Op het ogenblik is dat het geval met de werkwoordsvormen *je zult*, *je kunt*. Het Hollands (en Vlaams) heeft *je zal*, *je kan* en we horen de jongelui al de Hollandse dialectvarianten zeggen.

Nu we het toch over Germanen hebben. Julius Caesar heeft moeizaam en met veel wrede moordpartijen eindelijk de Kelten overwonnen, te lezen in zijn boek *De Bello Gallico* (Over de Gallische oorlog). Het woord *Kelt* betekent ‘dapper, sterk’. Zij noemden zichzelf dus de dapperen, de sterken. Zo kwam hij ook aan de noordgrens van de Kelten (Galliërs), waar de Germanen woonden. Deze oude Germanen vochten met takken, knuppels en stokken, en niet met bronzen en ijzeren wapens; het Keltisch/Ierse woord voor ‘stok’ is *bata*, waarschijnlijk komt hiervan de naam Batavieren, stokvechters. Ook is bekend dat de Germanen bij een aanval gruwelijk schreeuwden en krijsten; het Keltische woord voor schreeuwen, krijzen is *germán*, vandaar dat de Kelten en daarna ook de Romeinen hen Germanen noemden, schreeuwers. Ze vochten ook met brandende takken, brandende stokken en fakkels en deze voorwerpen werden *brand* genoemd. Ook toen later ijzer werd gebruikt, bleef het woord *brand* algemeen in het Middeleeuws bestaan, zoals in de naam IJsbrand (ijzeren brand en de naam Hildebrand (de man die de brand houdt). Ze legden hun krijgseden af door hun wapens in de lucht te steken en zo te zweren bij hun volk en aanvoerder. Zo hangt dan het werkwoord *zweren* samen met het woord *zwaard*. Engels *sword* uit *swear*, *swore*,

sworn; Duits *Schwert* uit Oud-Duits *schweren, schwur, geschworen*; Nederlands *zwaard/zwaard* uit *zweren, zwoer, gezworen*. Een zweerd is het wapen waarmee de strijder zweert.

Nog even een opmerkelijk woord: god. In het jaar 369 vertaalde bisschop Wulfila de bijbel vanuit het Grieks in het Gotisch, een Oergermaanse taal, het oudste Germaans dat we kennen. Zijn vader was een West-Goot (Visigoot) en officier in het Oost-Romeinse leger; zijn moeder was Grieks en Grieks-orthodox; zij woonden in Constantinopel (nu Istanboel). Bisschop Wulfila moest nu Griekse woorden vertalen waarvoor geen Germaanse woorden bestonden. Zo vond hij woorden uit: genade (eigenlijk: nabijheid), kerk (eigenlijk cirkel, zeg: kirkel; de oude kerken waren ronde gebouwen). Nu moest hij nog het Griekse woord *theos* vertalen. In zijn vertaling lezen we 'sunar gudis', zoon van god. Dit Gotische woord *gudis* is de tweede naamval van *gud*, 'vechter, strijder'. Zo noemden de Goten zichzelf ook: strijders, vechters. De hoofdplaats waar de Goten woonden was Gotenburg in Zweden; zij woonden ook in Jutland (uit Gotland waarbij g > j).

De oppergod van de Germanen was Wodan (woedende); de hoofdgod van de Goten was Hod, 'vechter, strijder'. In het Oud-Noors heette hij Hodur of Hödur. Deze h staat voor de zachte g. Wij besluiten nu dat bisschop Wulfila de naam van de Gotische hoofdgod Gud heeft gebruikt om het Griekse woord *theos* te vertalen; zo zijn wij waarschijnlijk aan ons woord *god* gekomen.

Op zoek naar de kerkschuur van Eimeren

Enkele hoofdpunten uit de materiële geschiedenis van de statie Eimeren, 1754-1802

Gerrit Mentink en John Mulder

De voetnoten staan onder aan het artikel op pagina 39.

J.L.L. Taminiau (afb. 8) is bij velen bekend als oprichter/eigenaar van een conservenfabriek in Elst, maar hij was ook archivaris van de R.K. Kerk in Elst. In die hoedanigheid schreef hij in 1946 een mooi boek over de geschiedenis van het katholieke leven in Elst, waarin hij onder meer de schuurkerk van Eimeren uit 1694 beschrijft¹. Aan die geschiedenis hopen we een klein deel toe te voegen aan de hand van bronnen waarover Taminiau niet beschikte:

- * archiefstukken van/uit het Huis ter Horst over C.F. baron van Hackfort tot Oosterholt en Den Ham, die een belangrijke rol speelde bij de vernieuwing van de schuurkerk in 1754;

- * archiefstukken over de vergroting, dakbedekking en toegankelijkheid van de kerkschuur in de jaren 1777-1779.

Een kerkenpad van Valburg naar Eimeren

Afb. 1 Topografische kaart van 1903 met het kerkenpad van Valburg naar Eimeren (rode lijn)

Het zou kunnen zijn dat we op de topografische kaart vanaf 1903 een oud kerkenpad op het spoor zijn gekomen². Het kerkenpad begint in Valburg (afb. 1) op de uitweg ten zuiden van de boerderij Bertha's Hof (afb. 2) en gaat over een kleine weide. Via een vlonder, aangeduid als Vr, over de Boven-Veldse zeeg kwam de kerkganger op de akkerbouwpercelen de Grote Speyk en Kleine Speyk (afb. 3). Het kerkenpad vormde de scheiding tussen beide akkers en liep van noord naar zuid.

Afb. 2 Bertha's Hof omstreeks 1990 (kunstenaar onbekend)³

Via weer een vlonder, ditmaal over de Eimersche pijp, kwam de kerkganger op grondgebied van Elst. Vervolgens ging het eerst langs die pijp en dan langs de percelen de Varkop en de Twee Morgen naar het zuiden en oosten. Via de uitweg bereikten de kerkgangers de buurschap Eimeren. Daar sneed het kerkenpad de bocht af (afb. 1) om via een paadje rechttoe-rechtaan tegenover de boerderij aan de zuidkant van

de Eimerensestraat uit te komen (nu Eimerensestraat 9). Deze boerderij heette vroeger de Koomanshoff en was in de achttiende eeuw eigendom van de Valburgse brouwer Jan Derkse Kosterman. Wij vermoeden dat bij deze boerderij de schuurkerk heeft gestaan.

Afb. 3 Detail uit de perceelsnamenkaart van Valburg⁴

Toename van het aantal communicanten

Taminiau had er in zijn boek al op gewezen dat het aantal communicanten gestaag toenam van 250 in 1694 naar 1000 rond 1730, naar 1200 in 1758 en ten slotte naar 1500 in 1776⁸. Daarom nam een aantal vooraanstaande katholieken het initiatief om de kerkshuur een opknapbeurt te geven. Dat waren J.B. Teijssen, priester te Eimeren, Willem Sanders, Evert Sanders, Arnoldus Hoogveld, Jan Peeters, Willem Brouwer, Hendrik Janssen, Johannes Willemssen en Jacob van den Bosch (uit Valburg, die met Joanna Kosterman getrouwd was). Daartoe wendden ze zich op 25 oktober 1777 tot de Staten van Gelderland met het verzoek “om de ... vergaderplaats, als weesende eene schuur agter des eerste suppliants [d.w.z. de pastoor] wooninge en met deese wooninge onder één dak begreepen, door een daerbij aan te setten gebind en dus ongeveer ter lengte van sestien voeten te moogen vergrooten”. Vervolgens werd op 9 april 1778 een verzoek ingediend, voorzien van bestek en tekeningen, om de te verbouwen kerkshuur van een pannendak te mogen voorzien. Op die beide verzoeken werd positief gereageerd⁹.

Maar nog in 1779 werd dat vergrotings- en vernieuwingswerk met een soort apotheose bekroond en werd ‘een gedeelte van seker stuk bouw- of tabaksland, gelegen agter het RC Kerkenhuis off kerkshuur te Eijmeren, lang 16 voet en breed vijftig voet, gekocht om alles te vergroten en een behoorlijken vrijen uit- en ingang, voorts eenen uitweg besijde en achter deselve kerkshuur te hebben’¹⁰.

C.F. baron van Hackfort tot Oosterholt en Den Ham

We zagen hiervoor dat Kosterman in 1754 een stukje land van circa een hont (ongeveer 15 are), behorende bij de Koomanshoff, in erfpacht had uitgegeven aan C.F. Hackfort. In 1785 droeg Teuntje Kosterman, een andere dochter van genoemde Jacob Derkse Kosterman, die erfpacht over aan de eigenaren van de Koomanshoff, te weten het echtpaar C.F. Hackfort. Hieruit blijkt dus dat genoemd echtpaar sinds 1754 niet alleen een gebruiksrecht over een hont uit/van de Koomanshoff had bezeten, maar ergens tussen 1754 en 1785 ook gewoon eigenaar van die Koomanshoff was geworden¹¹. En als eigenaar hadden zij rechtstreeks van doen met de kerkshuur en het pastoriehuis.

Casper Floris (van) Hackfort, heer tot Oosterholt en Den Ham, die leefde van 1713 tot 1797, was in 1755 te Voorst in het huwelijk getreden met Georgia Johanna van Dorth tot Bosloo. Hij was in 1771 aangesteld tot heemraad-supernumerair van het Ambt Over-Betuwe¹². Als zodanig had hij uiteraard rechtstreeks ‘toegang’ tot de ambtman van Over-Betuwe. Hun zoon Olivier Theodore Petrus Paulus Hackfort, heer van Waaijenstein, die leefde van 1760 tot 1795, was in 1795 gekozen tot de eerste katholieke ambtman/rechter/dijkgraaf van Over-Betuwe maar stierf enkele maanden later in Neerbosch¹³.

Afbraak

De laatste mis in de schuurkerk te Eimeren vond plaats op 18 oktober 1802. De volgende dag werd de nieuwe kerk op het marktplein in Elst plechtig ingewijd. ‘De Eimerense kerk werd in november 1802 voor afbraak verkocht aan de RC Gemeente van Herveld voor de som f 578,10. Het pastoryhuijs met alle hetgeene daarin muur- en nagelvast is [voor] f 463’¹⁴. Zo verdween de materiële gestalte van de wijd en zijd bekende statie Eimeren uit het zicht.

Afb. 5 Detail uit de Kadastrale Atlas 1832 met in het rood het kerkenpad

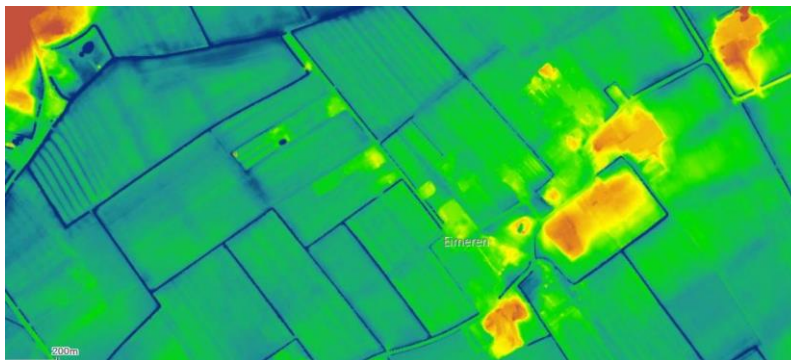
Afb. 6 Vergroting van sectie F van de Kadastrale Atlas 1832 met huis en erf (219), tuin (218) en boomgaard (217) van Derk van Boldrik

Conclusie

We konden twee nieuwe feiten aan het boek van Taminiau toevoegen.

Ten eerste het feit dat Kosterman op 1 april 1754 een hont land voor één gulden en vijf stuivers per jaar in erfpacht uitgaf aan Casper Floris van Hackfort. Dat stuk land was genaamd Koomanshoff. Het werd aan de noordzijde begrensd door de straat (de tegenwoordige Eimerensestraat) en aan de westzijde door de boomgaard. Op dit stuk land zou een nieuwe kerkshuur en een nieuw pastoriehuis worden gebouwd. Daarbij trad de figuur van C.F. Hackfort op de voorgrond. Hij werd in 1771 heemraad-supernumerair en had als zodanig rechtstreeks contact met de almachtige ambtman.

Ten tweede slaagde een aantal vooraanstaande katholieken er in de jaren 1777-1779 in die kerkshuur te vergroten, van een pannendak te voorzien en tevens van betere in- en uitgangen.

Afb. 7 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) met rechts de vier hoogten van Eimeren, rechtsboven boerderij Het Klooster en linksonder mogelijk de plek van de voormalige schuurkerk en pastoriehuis

Daarmee is de vraag nog niet beantwoord wáár die kerkschuur en pastoriehuis stonden. Niettemin zijn er aanwijzingen. Ten eerste lag die Koomanshoff ten zuiden van de straat. Ten tweede werd die Koomanshoff aan de westzijde begrensd door de boomgaard. Een boomgaard die op de kadastrale kaart van 1819 nog steeds verschijnt, ditmaal in het complex van Derk van Boldrik (afb. 5 en 6)¹⁵. Bovendien is het perceel op de perceelsnamenkaart (circa 1950) nog steeds als de Grote Bongerd aangeduid (afb. 4). Ten derde heeft het er alle schijn van dat het kerkenpad van Valburg naar Eimeren rechtstreeks naar de Koomanshoff leidde. Huis, erf en directe omgeving van boerderij Koomanshoff lagen relatief hoog, zoals de hoogtekartaat aangeeft (afb. 7). Bij overstromingen, bijvoorbeeld als gevolg van dijkdoorbraken, hielden de kerkgangers er droge voeten¹⁶.

Kortom, de plek van de kerkschuur en het pastoriehuis bevonden zich vrijwel zeker ergens op dit complex (Eimerensestraat 9).

Afb. 8 J.L.L. Taminiau, olieverf op doek door Max Nauta, 1947

¹ J.L.L. Taminiau, *Geschiedenis van Elst in de Over-Betuwe en zijn R.K. parochie vanaf het jaar O.H. 690 tot op onze dagen*. Utrecht, 1946, p. 156-157

² *Historische Atlas Gelderland, Chromotopografische Kaart des Rijks*, 1 : 25.000, Den Ilp 1989, bld no 511 [Elst]. Zie ook website Topotijdreis, jaar 1903

³ Met dank aan Wim Schouten uit Elst, voorheen bewoner van Bertha's Hof

⁴ E.J.M. van Dijk-Publiekhuysen e.a. *Valburg.... Een beeld van een dorp, 793-1993*. Stichting Valburg 1200, 1993

⁵ Gelders Archief, toegangsnummer 0405 [Huis ter Horst te Loenen op de Veluwe] inv. nr 673. Deze akte van erfpacht komt ook voor in: Gelders Archief, toegangsnummer 0193. Oud Rechterlijk Archief Overbetuwe (lees: Over-Betuwe) inv. nr. 300, fol. 194 e.v.

⁶ Erfpacht is het recht om een stuk grond en de woning/gebouw daarop te gebruiken. De grond met daarop de woning/gebouw blijft eigendom van de verpachter. De koper heeft alleen het gebruiksrecht, het erfpachtrecht. Daarover betaalt hij een vergoeding, de canon, aan de eigenaar.

⁷ Taminiau, p. 170

⁸ Taminiau, p. 156, 169, 170 en 172

⁹ J. Drost (bewerker), *Gelderse Landdagerecessen 1771-1780. Handelingen en resoluties van de Staten van Gelre en Zutphen*. Arnhem 2002, p. 120, 127, 133. Zie voor de originele en volledige teksten: Gelders Archief, archief Rekenkamer, S 38, fol. 969-974, fol. 1131-1132 en fol. 1222-1223

¹⁰ Gelders Archief, 0405 [Huisarchief ter Horst] inv. nr. 669

¹¹ Gelders Archief, 0405, inv. nr. 670

¹² Gelders Archief, 0405, inv. nr. 82

¹³ G.J. Mentink en J. van Os, *Over-Betuwe. Geschiedenis van een polderland, 1327-1977*. Zutphen, 1985, p. 132-133

¹⁴ Gelders Archief, 0405, inv. nr. 673. Zie ook: Taminiau, Elst. P. 194

¹⁵ K. van der Hoek en G.J. Mentink, *Kadastrale atlas 1832 Elst en Lent*. Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland, Arnhem, 2012. Sectie F nr. 215-219 en 221-223

¹⁶ Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). <https://www.rijkswaterstaat.nl>

Van alles van vroeger

Dini Huijbers

Kent u de oude wonderpan nog?

Hebt u weleens van de wonderpan gehoord? Misschien had uw moeder er wel een. En stond u als kind met het water in de mond te wachten tot de heerlijk ruikende cake of kruidkoek klaar was? Tot in de jaren zestig werd de wonderpan veel gebruikt in de keuken. Bijna ieder huishouden had zo'n pan, waarmee je de lekkerste dingen kon bakken. Gewoon op het fornuis, de elektrische kookplaat of op een petroleumstel.

Heerlijke cake gebakken in de wonderpan.

Hoe werkt een wonderpan?

Het principe van de wonderpan is heel eenvoudig. De bodemplaat wordt verwarmd. De warmte stijgt op door het gat in het midden en verlaat de pan weer via de ventilatiegaten. Daardoor wordt de warmte heel gelijkmatig verdeeld, zodat het baksel overal goed gaar wordt. Een normale oven moet eerst voorverwarmd worden en daarna op een vrij hoge temperatuur worden gehouden. Bij de wonderpan is de bakvorm de oven zelf. De temperatuur in de pan is ook veel lager. Dat kost veel minder energie en het baksel kan niet verbranden

Hoe bak je?

Heel simpel. Vet de binnenpan goed in met boter en doe het beslag erin. Daarna leg je de bodemplaat met het tuitje naar boven op de warmtebron en zet je de pan erop. Doe daarna de deksel erop. Zet het vuur laag en haal de deksel niet van de pan. Wanneer het baksel gaar is, doe je de warmtebron uit en laat je de pan afkoelen.

Ingrediënten:

200 gram zelfrijzend bakmeel

200 gram suiker

3 eieren

175 gram boter

Bereiden:

Eieren en suiker 5 minuten kloppen met de mixer. Gesmolten boter erdoor roeren en daarna zelfrijzend bakmeel er doorheen werken. De vorm van de wonderpan invetten en met een beetje bloem bestuiven. Beslag in de vorm doen en in ongeveer een uur op een kleine vlam bakken. Controleer of de cake gaar is met een satéprikker. Af laten koelen en uit de vorm halen. Eventueel samen met de bloem toevoegen: vanillesuiker, sukade, rozijnen of gekonfijte vruchten.

Sponsoren

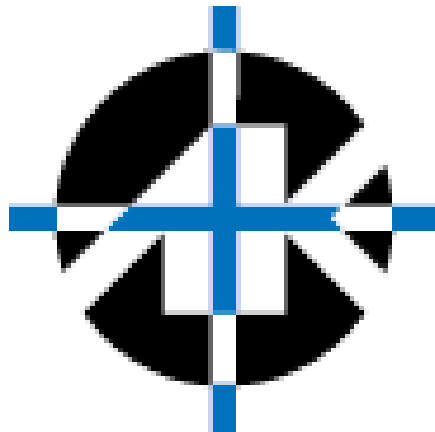
Deze Oud Neis is mede mogelijk gemaakt door:

**Assurantiekantoor
Derksen B.V. te Oosterhout
M.H.A.A. (Ria) Derksen**

**Mr. James Food & Drinks
Dorpsstraat 15 te Slijk-Ewijk**

**Grafisch bureau A & K
te Andelst**

**Hier had uw logo
kunnen staan !**

